

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง การจัดการชุมชนเข้มแข็ง ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ”ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ
- 2.2 แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง
- 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.8 ข้อมูลพื้นฐานศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ
- 2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ (Management)

เมื่อกล่าวถึง คำว่า “การจัดการ”(Management) หมายถึง การบริหารหรือการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ ส่วนใหญ่นิยมใช้กับการบริหารธุรกิจภาคเอกชน ส่วนคำว่า “การบริหาร” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Administration ใช้ได้ทั้งการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) และ การบริหารธุรกิจ (Business Administration) มักใช้ในหน่วยงานภาครัฐ อย่างไรก็ตามคำว่า “การบริหาร (Administration)” กับคำว่า “การจัดการ (Management)” ใช้แทนกันได้เนื่องจากคำสองคำมีความหมายเหมือนกัน มีนักวิชาการให้ความหมายของคำว่า “การจัดการ” ไว้หลากหลาย ดังนี้

ความหมายของการจัดการ (Management)

ชนงกรณ์ กุณทลบุตร (2557, หน้า 2) อธิบายว่า การจัดการจะต้องประกอบด้วย “คน ตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกันทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน” และผู้จัดการหรือผู้บริหาร คือ ผู้ที่ ประสานทรัพยากรต่าง ๆ ไม่จะเป็นคน (Man) เงิน (Money) สิ่งของ (Material) วิธีการจัดการ (Management) เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยมุ่งหวังว่าจะเกิดประสิทธิภาพที่สูงสุด

อุทัย เลหาวิเชียร (2551, หน้า 112) กล่าวว่า การจัดการ คือ การเปลี่ยนทรัพยากรให้เป็นสิ่งที่มีคุณค่า (values) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในองค์กรและผู้รับบริการ อื่นๆ

วิรัช สงวนวงค์วาน (2551, หน้า 2) อธิบายว่า การจัดการ หมายถึง สิ่งที่ผู้จัดการหรือผู้บริหารต้องปฏิบัติเกี่ยวข้องกับการประสานงาน การดูแลงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้อื่นเพื่อให้ งานและกิจกรรมเหล่านั้นสำเร็จลุล่วงไปอย่างมีประสิทธิภาพที่และประสิทธิผล การประสานงานและดูแลงานของผู้อื่นจึงเป็นข้อแตกต่างที่แยกผู้บริหารออกจากผู้ที่มีได้เป็นผู้บริหาร

Rue and Byars (2002, p.25) กล่าวไว้ว่า การจัดการ คือ รูปแบบของงานซึ่งเกี่ยวข้องกับการประสานทรัพยากรต่าง ๆ ขององค์กร ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และทุน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร

Robbins and DeCenzo (2005, p.34) อธิบายว่า การจัดการ (Management) หมายถึง กระบวนการที่ทำให้งานกิจกรรมต่างๆ สำเร็จลงได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล ด้วยคนและทรัพยากรขององค์กร มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ ได้แก่ กระบวนการ (process) ประสิทธิภาพ (efficiency) และประสิทธิผล (effectiveness) ซึ่งกระบวนการ (process) หมายถึง หน้าที่ต่าง ๆ ด้านการจัดการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การโน้มน้าวองค์การ และการควบคุม

Peter Druck (1974, p.12) กล่าวไว้ว่า การจัดการ คือ ศิลป์ในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น

Harold Koontz (1968, p. 4) กล่าวว่า การจัดการ หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยปัจจัยทั้งหลาย ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของเป็นอุปกรณ์การจัดการ

Griffin, R.W (1999, p.36) ได้กล่าวว่า ทฤษฎีการจัดการ หมายถึง กรอบแนวคิดความรู้ และการกำหนดแนวทางในการจัดองค์การ รวมทั้งเพื่อการบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

จากความหมายของนักวิชาที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การจัดการ (Management) หมายถึง การดำเนินงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จตามเป้าหมายขององค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

การจัดการเป็นศาสตร์และศิลปะ

การจัดการเป็นศาสตร์และศิลปะ การจัดการเป็นศาสตร์ (Management is a Science) เพราะความรู้ที่ได้มาเป็นระบบ เป็นหลักการ กฎ ทฤษฎี หลังจากได้พิสูจน์ ทดสอบ และนำไปใช้แก้ปัญหาได้แล้ว และนำความรู้ต่าง ๆ มาพัฒนาต่อไป เช่น วิชารัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) การบริหารธุรกิจ (Business Administration) เป็นต้น

การจัดการเป็นศิลปะ (Management is also an art) เพราะการนำเอาความรู้ประยุกต์ไปใช้งานหรือเป็นเทคนิคในการพัฒนาองค์การให้เกิดผลตามท้องเคการต้องการ โดยให้มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่จริง

จะเห็นได้ว่า การจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลปะ เน้นให้ความรู้ วิชาการ ศิลปะสอนเน้นให้รู้จักการปฏิบัติ ศาสตร์และศิลปะ เป็นสิ่งประกอบให้เกิดผล และต้องมีการพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ และนำมาประยุกต์ใช้นำมาแก้ปัญหาในการจัดการบุคคล เงิน เครื่องจักร และวัสดุขององค์การให้ดำเนินไปตามเป้าประสงค์ที่ได้วางไว้

กระบวนการจัดการ” (Management Process)

แนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการ (Process of management) เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นว่าผู้จัดการมีหน้าที่รับผิดชอบอะไรบ้าง มีงานอะไรจะต้องทำ และควรจะทำอย่างไร ก่อนหลัง นับเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง สำหรับผู้จัดการที่จะยึดเป็นหลักในการปฏิบัติงาน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวได้ว่า หัวใจของกระบวนการจัดการ คือ หน้าที่ของการบริหาร (Function of the executive) นั่นเอง (สมคิด บางโม, 2558, หน้า 70-71)

อุทัย เลหาวิเชียร (2551, หน้า 90) กล่าวว่า “กระบวนการจัดการ” (management process) มีความหมายเช่นเดียวกับ “กระบวนการบริหาร” (administrative) หรือบางครั้งอาจเรียกว่า “หน้าที่ของฝ่ายจัดการ” (managerial function) กระบวนการจัดการ มีความหมาย สำคัญ 2 ประการ

ประการแรก หมายถึง ขั้นตอนของการจัดการ จะเริ่มที่การวางแผน (planning) การจัดองค์การ (organization) การเป็นผู้นำหรือการบริหารคน (leading) และการประเมินผล (evaluating)

ประการที่สอง หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้จัดการหรือนักบริหาร มีหน้าที่ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารคน และการประเมินผล

เมื่อกล่าวถึง คำว่า การจัดการ นักวิชาการจะหมายถึง กระบวนการจัดการ (management process) หรืออาจเรียกว่า กิจกรรมการจัดการ (management activities) ประกอบด้วย 4 ประการ คือ

1. การวางแผน (planning) คือ การกำหนดเป้าหมายไว้ล่วงหน้า และวิธีการต่าง ๆ ที่จะให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนด การวางแผนจึงเป็นประโยชน์ที่จะอุดช่องว่างระหว่างสภาพการณ์ของหน่วยงานที่กำลังเป็นอยู่กับเป้าหมายที่หน่วยงานต้องการให้เป็นในอนาคต

2. การจัดองค์การ (organization) คือ การจัดกิจกรรม คน และหน่วยงาน เพื่อให้เป้าหมายที่วางไว้ในแผนสามารถบรรลุผลโดยมีประสิทธิภาพที่มากที่สุด หน้าที่หลักของการจัดองค์การ คือ การแบ่งลักษณะของงาน สรรหาคนเพื่อบรรจุในตำแหน่งต่าง ๆ

3. การเป็นผู้นำ (leading) คือ หน้าที่ของนักบริหารที่จะโน้มน้าวผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ การนำ หมายถึง การทำหน้าที่ของหัวหน้างาน การจูงใจ และการสื่อข้อความ และดูแลสภาพงานให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด

4. การประเมินผล (evaluating) หมายถึง การตรวจสอบและการควบคุมการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ในแผน

ซงกรณ กุณทลบุตร (2557, หน้า 4) อธิบายว่า กระบวนการจัดการ ประกอบด้วยหน้าที่ทางการจัดการ (managerial function) ดังนี้ การวางแผน (planning) การจัดองค์การ (organization) การอำนวยการ (directing) และการควบคุม (controlling)

วิรัช สงวนวงศ์วาน (2551, หน้า 3-4) อธิบายว่า หน้าที่ของผู้บริหารมีคำถามว่า ผู้บริหารจะต้องทำอะไรบ้าง (what do manager do?) หรือมีหน้าที่อะไรนั้น มีผู้ให้ความเห็นไว้หลากหลาย ปัจจุบันตำราด้านการจัดการส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่า หน้าที่ของผู้บริหาร ประกอบด้วย 4 อย่าง คือ การวางแผน (planning) การจัดองค์การ (organization) การนำ (Leading) และการควบคุม (controlling)

สรุป กระบวนการจัดการ (management process) เป็นขั้นตอนต่อเนื่องของหน้าที่การจัดการ อันได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม

1. การวางแผน (planning) คือ การกำหนดเป้าหมาย นโยบาย กลยุทธ์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายรวมทั้งการรวบรวมและประสานงานกิจกรรมต่าง ๆ

2. การจัดองค์การ (organization) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดกิจกรรมที่ต้องดำเนินการและการกำหนดสายการบังคับบัญชา

3. การนำ (Leading) หมายถึง การสั่งการและการจูงใจให้ทุกฝ่ายทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ

4. การควบคุม (controlling) เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานเพื่อให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้

Henry Fayol (อ้างในสมคิด บางโม, 2558, หน้า 70-71) ได้เสนอ องค์ประกอบมูลฐานของการจัดการ มี 5 ประการ (POCCC) คือ

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อธุรกิจและกำหนดขึ้นเป็นแผนการปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อสำหรับเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

2. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่ผู้บริหารจำต้องให้มีโครงสร้างของงานต่าง ๆ และอำนาจหน้าที่ เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของและตัวคนอยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสมในอันที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

3. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึง หน้าที่ในการสั่งงานต่าง ๆ ของผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งกระทำให้สำเร็จผลด้วยดีโดยที่ผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีจะต้องเข้าใจคนงานของตน

4. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงของทุกคนให้เข้ากันได้กำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

5. การควบคุม (Controlling) หมายถึง การที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้ล่วงหน้า

Luther Gulick and Lyndall Urwick (1973, p.13) เสนอหลักการว่า กระบวนการจัดการ ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 7 ประการหรือเรียกว่า POSDCoRB มีรายละเอียด ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง การจัดวางโครงการและแผนปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้าว่าจะทำอะไรบ้างและทำอย่างไร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

2. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดหน่วยงาน การกำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน การจัดสายงานตำแหน่งต่าง ๆ การกำหนดอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน

3. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การจัดตัวบุคคล เป็นการบริหารงานด้านบุคลากร ได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี การประเมินผลการทำงาน และการให้พ้นจากงาน

4. การอำนวยการ (Directing) หมายถึง การตัดสินใจ การวินิจฉัยสั่งการ การควบคุมบังคับบัญชา และการควบคุมการปฏิบัติงาน

5. การประสานงาน (Co-coordinating) หมายถึง การประสานงาน ประสานกิจการด้านต่าง ๆ ของหน่วยงานให้เกิดความร่วมมือ เพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

6. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานขององค์การให้แก่ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานว่ามีความก้าวหน้าไปเพียงใด

7. งบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การบริหารงบประมาณ การจัดทำงบประมาณ การควบคุม และการตรวจสอบด้านการเงิน

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการของนักวิชาการ มีรายละเอียดที่ครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ ในการจัดการคล้ายคลึงกัน สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัย สรุปได้ว่ากระบวนการจัดการ”(Management Process) หมายถึง หน้าที่ของผู้บริหาร ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดการองค์กร (Organizing) การนำหรือการสั่งการ (Leading/ Directing) และการประเมินผล (evaluating) การปฏิบัติงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ให้บรรลุตาม วัตถุประสงค์ขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผล

ทรัพยากรทางการจัดการ

ทรัพยากรทางการจัดการหรือการบริหารกิจการต่างจำเป็นต้องมีทรัพยากรอันเป็น ปัจจัยพื้นฐานทางการจัดการโดยทั่วไป ถือว่าทรัพยากรเป็นปัจจัยสำคัญของการจัดการ มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ (สมคิด บางโม, 2558, หน้า 61)

1. คน (Man) เป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรมขององค์กรนั้นๆ
2. เงิน (Money) ใช้สำหรับเป็นค่าจ้างและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ
3. วัสดุสิ่งของ (Material) หมายถึง อุปกรณ์เครื่องใช้ เครื่องมือต่างๆ รวมทั้งอาคาร

สถานที่

4. ความรู้ด้านการจัดการ (Management) หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับการจัดการ ปัจจัยในการบริหารทั้ง 4 ประการเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการจัดการ เพราะประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพของการจัดการขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์และคุณภาพของปัจจัยดังกล่าว การจัดการ ภาคเอกชน ได้กล่าวถึง ปัจจัยของการจัดการ ไว้มี 6 M โดยเพิ่มเรื่องการตลาดจำหน่ายสินค้า และ เครื่องจักรสำหรับผลิตสินค้า

ปัจจุบันปัจจัยการจัดการ มีการกล่าวไว้ถึง 8 ประการ หรือ 8 M โดยเพิ่มปัจจัยอีก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยด้านวิธีการทำงานและปัจจัยด้านเวลา ดังนี้

1. คน (Man) เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน
2. เงิน (Money) สำหรับเป็นค่าจ้างและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ
3. วัสดุสิ่งของ (Material) ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องใช้ และอาคารสถานที่
4. ความรู้ด้านการจัดการ (Management) หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับการจัดการ
5. ตลาด (Market) เป็นที่สำหรับจำหน่ายสินค้าและบริการ
6. เครื่องจักรกล (Machine) ใช้สำหรับผลิตสินค้าและบริการ
7. วิธีการทำงาน (Method) หมายถึง วิธีหรือขั้นตอนในการทำงาน
8. เวลา (Minute) หมายถึง เวลาในการดำเนินงาน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาตั้งแต่ พ.ศ.2517 เพื่อใช้เป็นแนวทางการดำรงชีวิตโดยยึดหลักความพอเหมาะ พอดี ความมีเหตุผล และความไม่ประมาทซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงถือปฏิบัติด้วยพระองค์เองมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และได้ทรงเตือนล่วงหน้าให้มีความระมัดระวังในการพัฒนาประเทศให้มีความสมดุล ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ด้วยการพัฒนาอย่าง“เป็นลำดับขั้น”โดยได้ทรงมีปฐมพระราชดำรัสว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง ความว่า

“คำว่า เศรษฐกิจพอเพียงนี้ไม่มีในตำราไม่เคยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียงมีอย่างอื่นแต่ไม่ใช่คำนี้” แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงปรากฏอยู่ในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมาช้านานในรูปของหลักการสร้างความ “พออยู่พอกิน” “คำว่าพอเพียง” มีความหมายกว้างออกไปอีกไม่ได้ หมายถึง การมีพอสำหรับใช้ของตัวเองมีความหมายว่า “พอมือพอกิน”...วันนั้นได้พูดถึงว่าเราควรจะไปปฏิบัติให้พอมือพอกิน พอมือนี้ก็แปลว่า “เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง” ถ้าแต่ละคนมีพอมือพอกินก็ใช้ได้ยิ่งถ้าประเทศมีพอมือพอกินก็ยิ่งดี... พอเพียงก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ไม่ฟุ่มเฟือยไม่หรูหราก็ได้แต่ว่าพอ...เพียงก็คือพอเท่านั้นเองคนเราถ้าพอในความต้องการมันก็จะมีความโลภน้อยก็จะเบียดเบียนคนอื่นน้อย...พอเพียงนี้อาจจะมีมากอาจจะมีของรุกราก็ได้แต่ว่าต้องไม่เบียดเบียนคนอื่นต้องให้พอประมาณ พุดจาก็พอเพียงทำอะไรพอเพียงปฏิบัติตนก็พอเพียง...ฉะนั้นความพอเพียงนี้ก็แปลว่าความพอประมาณ และความมีเหตุผล...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2541 ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน (กรมการปกครอง, 2541, หน้า 1)

“คำว่า พอเพียง มีความหมายกว้างขวางกว่าความสามารถในการพึ่งตัวเองหรือความสามารถในการยืนบนขาของตัวเองเพราะ ความพอเพียง หมายถึง การที่มีความพอ คือ มีความโลภน้อยเมื่อโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดนี้มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณซื้อตรงไม่โลภอย่างมากคนเราก็อาจจะเป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมากอาจจะมีของรุกราก็ได้แต่ว่าไม่ต้องเบียดเบียนคนอื่นพร้อมกันนั้น พระองค์ก็ สรุปในที่สุดว่า ความพอเพียงนี้ ก็ แปลว่า ความพอประมาณและความมีเหตุผล”

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงอธิบายความหมายของคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงตามที่กล่าวมาแล้วมีความลึกซึ้งและเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในฐานะหน่วยงานหลักในการวางแผนของประเทศตระหนักถึงความสำคัญของแนวคิดดังกล่าว จึงได้เชิญ

ผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันพิจารณาถ้อยแถลงของพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงในโอกาสต่าง ๆ สรุปออกมาเป็นนิยามความหมายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และได้อัญเชิญมาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับมีความเข้าใจในหลักปรัชญาและนำไปเป็นพื้นฐานและแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งทรงกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามที่ขอพระมหากรุณา เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 โดยคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2549, หน้า 4 -5) ได้นำมากล่าวไว้ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นครอบคลุมเนื้อหาสาระของการดำเนินชีวิตในวงกว้างทั้งในส่วนของเศรษฐกิจพึ่งตนเองและเศรษฐกิจชุมชน

ประมวล วะสี (2542, หน้า 4-6) นักวิชาการที่ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ได้เสนอแนวคิดหลักของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียง” ไม่ได้หมายถึง การไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ผลิต ไม่เกี่ยวข้องในเชิงพาณิชย์แต่ หมายถึง ความพอเพียง อย่างน้อย 7 ประการ คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคนทุกคนรอบคร้วไม่ทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียงสามารถที่จะรักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่นได้
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง ได้แก่ การรู้จักที่จะอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อการยังชีพและทำมาหากินในชีวิตประจำวันได้
4. ชุมชนเข้มแข็งเพียงพอ คือ การที่ชุมชนสามารถรวมตัวกันมีความสามัคคีต่อกันเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงรวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ง่ายตายส่งผลให้ชีวิตมีความสุขมีชีวิตที่ดี
5. ปัญญาพอเพียงมีการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกันและสามารถปรับตัวต่อสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง คือ การที่กลุ่มชนมีวิถีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและรากฐานทางวัฒนธรรมของตน การดำเนินชีวิตภายใต้รูปแบบของการมีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับตน จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใด ๆ ที่ร้ายแรงต่อคุณภาพที่ชีวิตความเป็นอยู่ของตนได้ เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นล้วนแต่เอื้อประโยชน์ต่อครองชีวิตของตนทั้งสิ้น
7. มีความมั่นคงในชีวิตพอเพียงไม่ใช่วูบวาบเดี๋ยวจน เดี่ยวรวย เดี่ยวมี เดี่ยวไม่มี เพราะสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางจิตใจของมนุษย์ทั้งสิ้น เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์มีความมั่นคงในชีวิตพอเพียงก็จะส่งผลให้เป็นบุคคลที่สุภาพที่จิตใจดี สามารถอดทนต่อสภาวะที่เกิดขึ้นและผันผวนได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่า การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจสายกลาง ทำให้มองเห็นโดยรวม ได้ว่าการจะดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสำคัญอยู่ที่ความพึงพอใจในสิ่งที่ตนเป็นพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ไม่ยึดติดกับวัตถุนิยมใด ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นแนวทางที่เอื้อประโยชน์และเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนชาวไทยส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และยืนยาวมั่นคงได้

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (2550, หน้า 31) ได้กล่าวถึง ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินงานทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

สุเมธ ตันติเวชกุล (2551, หน้า 249-250) กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมืองรัฐประเทศหรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล คือความสามารถในการดำรงชีวิตได้โดยไม่ต้องร่อนกำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยมมีอิสรภาพเสรีภาพไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใดยึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นพื้นฐานของความมั่นคงในการดำรงชีวิตที่ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การดำเนินชีวิตอย่างเพียงพอ พออยู่ พอกิน พอใช้ ไม่ฟุ้งเฟ้อ หลูหลา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ประมาทในการดำรงชีวิตโดยอาศัยความรอบรู้ มีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต และพึ่งตนเองได้ เพื่อสังคมที่มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้ทรงแนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรของพระองค์ เป็นหลักปรัชญาที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตของประชาชนได้ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ รวมไปถึงการนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้ประชาชนคนไทย รู้เท่าทันและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขโดยไม่หลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลง กรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้กำหนดนิยาม 3 ข้อ ได้แก่

1. ความพอประมาณ คือ ทำอะไรพอประมาณ หมายถึง การตรวจสอบศักยภาพของตนเองว่ามีจุดแข็งว่าอยู่ตรงไหน ในการจะพัฒนาอะไรก็ตามต้องพิจารณาจากศักยภาพของแต่ละเรื่อง ว่าอยู่ที่ไหน มีความสามารถควบคุมได้หรือไม่ โดยยึดทางสายกลาง ความพอดี สมดุล

2. ความมีเหตุผล คือ ให้ใช้เหตุผลเป็นเครื่องนำทางอย่าใช้กิเลสตัณหาเป็นเครื่องนำทาง อย่าทำตามกระแส ต้องมีความกล้าหาญเพียงพอที่จะเลือกหนทางในการดำเนินชีวิต และการพัฒนาประเทศ ไม่จำเป็นต้องทำตามกระแสของโลก ต้องรักษาสติและปัญญาให้มั่นคง

3. ความมีภูมิคุ้มกัน คือ การทำอะไรให้มีภูมิคุ้มกันอยู่ตลอดเวลา ต้องมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน เพราะในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้การบริหารพัฒนาที่มีความเสี่ยง ดังนั้นจึงต้องมีภูมิคุ้มกัน คือ การบริหารความเสี่ยง

การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต คือ การเกิดจิตสำนึกมีความศรัทธาเชื่อมั่นเห็นคุณค่าและนำไปปฏิบัติภายใต้การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ อาศัยหลักพื้นฐาน ที่สำคัญ 2 ประการ คือ ความรู้ และคุณธรรม

ความรู้ คือ ความรู้จากศาสตร์ของพระราชา คือ การปฏิบัติให้ได้เป็นไปตามหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกัน จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ ความระมัดระวัง สติปัญญา พิจารณาที่จะนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

คุณธรรม คือ มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียร มีความขยัน มีความอดทน และมีการแบ่งปันในการดำรงอยู่และใช้ชีวิตร่วมกันในสังคม เริ่มจากฐานการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ คือ การพัฒนาจิตใจตนเองให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีความรู้พึ่งตนเองในการดำเนินชีวิตโดยต้อง “ระเบิดจากข้างใน” แล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชนองค์กร สังคมและประเทศชาติ

แนวทางปฏิบัติ เริ่มจากตัวเองก่อนด้วยการฝึกจิตข่มใจตนเองและอบรมเลี้ยงดูคนในครอบครัวให้มีคุณธรรมกินอยู่ตามอัตภาพที่พึ่งพาตนเองอย่างเต็มความสามารถไม่ทำอะไรเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาดดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาและมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อความมั่นคงในอนาคตและเป็นที่ยอมรับให้ผู้อื่นได้เช่นการหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและ

ครอบครัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง, 2550, หน้า11)

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
ที่มา : เพ็ญศรี เปลี่ยนขำ. (2550) วิธีการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การน้อมนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้

ชีวิตประจำวันและการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นต้องคำนึงถึงความพอประมาณในการดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการบริโภค การกินอยู่หลับนอน การเข้าสังคม การใช้เวลาและทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่โดยเน้นการพึ่งตนเองเป็นเบื้องต้น การทำอะไรที่ไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง การใช้เหตุผลเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจและการกระทำต่าง ๆ การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี เพื่อพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงและไม่ทำอะไรที่เสี่ยงจนเกินไปจนทำให้ตนเองหรือครอบครัวเดือดร้อนในภายหลังการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่องและใช้ความรู้ด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง ความซื่อสัตย์ ความไม่โลภ ความรู้จักพอ ความขยันหมั่นเพียร การไม่เบียดเบียนกัน การรู้จักแบ่งปันและช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน (ศิริพร คีตสาร, 2551, หน้า 21-22)

เพ็ญศรี เปลี่ยนขำ (2550, หน้า 27) ได้ให้คำแนะนำ การปฏิบัติตนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ดังนี้

1. ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีวิตอย่างจริงจัง
2. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม
3. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์ และแข่งขันกันในทางการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง

4. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากโดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ

5. ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลด ละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป สังคมไทยที่ล่มสลาย เพราะยังมีจำนวนบุคคลมีใช้น้อยที่ดำเนินการโดยปราศจากความละอาย

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2547, หน้า 79-80) กล่าวว่า การจะนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้ได้ผลในการดำเนินชีวิตจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง อะไรและมีหลักการสำคัญอะไรบ้าง ที่จะนำไปใช้เป็นแนวทางในภาคปฏิบัติตลอดจนเห็นถึงประโยชน์จากการที่จะนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและการดำเนินชีวิตต่าง ๆ ร่วมกับผู้อื่นโดยคำนึงถึงการพึ่งตนเองเป็นเบื้องต้นก่อนการกระทำอะไรที่ไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง การใช้เหตุผลเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจและการกระทำต่าง ๆ เพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและไม่ทำอะไรที่เสี่ยงจนเกินไปมีความใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง และใช้ความรู้ด้วยความรอบคอบ และระมัดระวัง รู้จักพอ ไมโลภ รู้จักแบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตด้วยความถูกต้องสุจริต การกระทำอะไรที่ไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง การใช้เหตุผลเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจและการกระทำต่าง ๆ เพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำเนินชีวิตในแนวทางที่ดีขึ้น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง

ความหมายชุมชนเข้มแข็ง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 46) ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ประชาชนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนซึ่งทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชน สำหรับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องเป็นการดำเนินงานแบบร่วมคิด ร่วมทำ และมีการเรียนรู้ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

ชาติชาย ฌ เชียงใหม่ (2543, หน้า 10) กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งกลุ่มคนในชุมชนต้องมีความสามารถที่จะเรียนรู้ สามารถปรับตัว แก้ปัญหา สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง โดยรัฐเป็นผู้คอยสนับสนุน สร้างความสัมพันธ์แบบ symmetrical มีความเป็นหุ้นส่วน แลกเปลี่ยน ผลประโยชน์ ด้วยความเป็นธรรมของประชาชน รัฐกับชุมชน จะต้องอยู่ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

โกวิท พวงงาม (2553, หน้า170) คำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” ได้รับการสนใจจากองค์กรภาครัฐและเอกชน มูลนิธิ สมาคมต่าง ๆ โดยไม่ขาดสาย ถ้ามีงานหรือกิจกรรมใดที่เกี่ยวกับการพัฒนา จะต้องเกี่ยวข้องกับชุมชนจะต้องมีการเอ่ยหรือพูดถึง “ชุมชนเข้มแข็ง” อยู่เสมอ การกล่าวถึงอาจจะหมายถึง “เพื่อให้ชุมชนนั้นเข้มแข็ง” หรือ “การที่จะให้ชุมชนเข้ามาร่วมเพื่อให้เกิดความสำเร็จของโครงการ เพราะชุมชนนั้น ๆ มีความเข้มแข็ง” หรือ “การกระจายอำนาจให้แก่การปกครองส่วนท้องถิ่นหรือชุมชนเพื่อให้มีความอิสระในการปกครองตนเองให้ชุมชนเข้มแข็งต่อไป” เป็นต้น

ประเวศ วะสี (2542, หน้า 27) “ความเข้มแข็งของชุมชน” โดยใช้คำกล่าวที่ว่า “ความเป็นชุมชน” (Civility) หมายถึง ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน ประการหนึ่ง “ความเป็นชุมชนมิใช่สิ่งที่จำเป็นสำหรับชาวบ้าน หากแต่จำเป็นสำหรับองค์กรทุกชนิด ถ้ามหาวิทยาลัยมีความเป็นชุมชนวิชาการ (Academic Community) มหาวิทยาลัยก็จะมีพลังทางด้านสติปัญญาหรือการที่พระสงฆ์สร้างความเป็นชุมชนในวัดหรือหมู่คณะ พระศาสนาก็จะมีพลังมากขึ้น เป็นต้น”

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงษ์ (2540, หน้า 8-10) ลักษณะเด่นของชุมชนเข้มแข็งมี 3 ประการ คือ ประการแรก สามารถรวมตัวกันได้อย่างเหนียวแน่นสมาชิก มีความรักและผูกพันต่อกันและต่อชุมชน และมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ประการที่สอง มีศักยภาพที่จะพึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูงแม้จะต้องพึ่งพิงภายนอก แต่อำนาจการตัดสินใจในทุกด้านยังอยู่ที่ชุมชน และประการที่สาม มีการพัฒนาศักยภาพตนเองได้อย่างต่อเนื่องโดยกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ

สรุป คำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” หมายถึง การที่สมาชิกในชุมชนรักและผูกพันต่อกันต่อชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีศักยภาพที่จะพึ่งพิงตนเองในระดับสูงแม้จะต้องพึ่งพิงภายนอกบ้างแต่อำนาจการตัดสินใจทุกด้านยังอยู่ที่ชุมชนรวมไปถึงมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่องด้วยกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการองค์ความรู้ที่หลากหลาย

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง คือ องค์ประกอบและการสร้างให้เข้มแข็งได้ มีลักษณะดังนี้ (ธนากร สังเขป, 2556, หน้า 47)

1. ชุมชนที่รวมตัวกันเป็นปึกแผ่น มีความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและของส่วนรวม ทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม มีความเอื้ออาทรต่อกัน รักสามัคคี และช่วยเหลือกัน มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชน
2. ชุมชนที่มีศักยภาพพึ่งตนเองได้ในระดับสูง เช่น เรื่องทุน แรงงาน ทรัพยากรเพื่อการยังชีพพื้นฐาน อำนาจการต่อรองสูง มีอิสรภาพในการเลือกและตัดสินใจด้วยตนเองสูง มีส่วนร่วมในการกำหนดความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

3. ชุมชนที่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่โดยอาศัยอำนาจความรู้ และกลไกภายในชุมชนเป็นหลักด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม
4. ชุมชนที่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่องด้วยกระบวนการเรียนรู้ และภูมิปัญญาของตนเองเป็นหลัก
5. ชุมชนที่มีผู้นำเก่งดีและมีการพัฒนาตัวผู้นำอย่างต่อเนื่อง
6. ชุมชนที่มีการกำหนดวิสัยทัศน์ และมีแผนการพัฒนาของตนเองทุกด้าน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน
7. ชุมชนที่สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมในการประเมินผลตรวจสอบทบทวนตนเองในการกระทำ และการพัฒนาต่าง ๆ ด้วยตนเองเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อปรับปรุงและพัฒนาตนเอง ด้วยตนเอง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541, หน้า14-18) ได้กล่าวถึง ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง สรุปเป็น 4 ประการ คือ

1. เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) กล่าวคือ การที่ชุมชน (คนในชุมชน) มีการเรียนรู้และรู้เท่าทันข่าวทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งชุมชนมีการเพิ่มพูนความรู้ ในด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ
2. เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง (Community Management) ด้วยระบบการบริหารจัดการในกิจกรรมที่สำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดองค์กรภายในชุมชน การลงมือปฏิบัติตามแผนงาน และการประเมินผล
3. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) กล่าว คือ ชุมชนมีจิตสำนึกมีจิตวิญญาณ หมายถึง ความรักดี ความรัก ความห่วงหาพัน ความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชนโดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน ในชุมชน
4. เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) กล่าวคือ การเป็นชุมชนที่มีความสงบสุขคนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็นมีคุณภาพ และคุณธรรม

นภาพรณ์ หะวานนท์และพิสมัย รัตนโรจน์สกุล (2550, หน้า 193-227) ได้เสนอ มิติความเข้มแข็งของชุมชน เป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. มิติทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ศักยภาพของชุมชนในการจัดการระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตเพื่อการค้า คือ มีกลไกในการระดมเงินทุนของชุมชนเพื่อเป็นสินเชื่อให้แก่สมาชิกในชุมชนมีการจัดระบบการผลิตสามารถลดต้นทุนการผลิตเรื่องการใช้เครื่องมือหรือเครื่องทุ่นแรงในการผลิต ความสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าการเพิ่มแหล่งรายได้ให้มีความหลากหลาย
2. มิติทางด้านสังคม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการที่จะจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมชุมชนไม่ว่าปัญหานั้นจะเกิดจากสมาชิก

ภายในชุมชนหรือเกิดจากคนภายนอกชุมชนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงเกาะเกี่ยวที่คนในชุมชนมีต่อกันและสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการสร้างให้สังคมชุมชนดำรงตนได้ (Self-contained) อย่างมั่นคงมีสันติสุข มีความสามัคคีอันเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชน

3. มิติทางด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาด้วยสติปัญญา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง มีการสืบสารภูมิปัญญา ความรู้ชุมชน มีความเชื่อมั่นในศักยภาพภูมิปัญญา และความภูมิใจในชุมชนชุมชนมีความสามารถในการปรับตัวจนสามารถสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน

4. มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการจัดระบบดูแลและแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้ ดังนั้น ชุมชนเข้มแข็ง จะต้องมึลักษณะ ดังนี้

- 1) ประชาชนในชุมชนเป็นผู้มีจิตสำนึกประชาสังคมโดยตระหนักว่า ตนเป็นเจ้าของปัญหาชุมชนและพร้อมที่จะเข้าไปแก้ปัญหาร่วมกัน
- 2) เป็นชุมชนที่ให้เสรีทางความคิดประชาชนสามารถคิด และร่วมกันตัดสินใจโดยไม่มีการบาดหมางใจกัน เพราะใช้มติของความเป็นประชาธิปไตย คือ ใช้เสียงส่วนใหญ่
- 3) มีผู้นำที่คอยสร้างโอกาสให้แก่คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม มีการจัดเวทีประชาชนเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมกับผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหาชุมชน

องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนจะเข้มแข็ง ได้ต้องมีองค์ประกอบ ดังนี้ (ธนากร สังขเป.2556, หน้า 48)

1. มีอุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วมกัน ทำให้ชุมชนมีทิศทาง และเป้าหมายร่วมกัน
2. มีการบริหารจัดการ ชุมชนที่มีการบริหารจัดการเหมือนองค์กรที่มีการบริหารจัดการ สิ่งที่มีสัมพันธ์มากกับการบริหารจัดการ คือ ทูนในชุมชน และการยอมรับจากสังคมภายนอก
3. มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง กิจกรรม หมายถึง งานหรือการกระทำของชุมชน เช่น อาชีพหรือกลุ่มอาชีพ งานประเพณีทั้งหลาย ตลอดจนกิจกรรมของกลุ่มทางสังคม เช่น กลุ่มสวัสดิการ กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น
4. ทูน หมายถึง ต้นทุนทุกชนิดของการพัฒนา เช่น ภูมิปัญญา ความสามัคคี ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงเงิน
5. เครือข่ายความร่วมมือ หมายถึง ชุมชน องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน เครือข่ายทางวิชาการ เครือข่ายนี้จะสำคัญมากกับการยอมรับจากสังคมภายนอก
6. สิทธิและอำนาจการต่อรองทางการเมือง การเมือง หมายถึง กลุ่มอำนาจต่าง ๆ ทั้งอำนาจการให้คุณให้โทษ และอำนาจเงิน ทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ

7. เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอก การยอมรับจากสังคมภายนอกเปรียบเหมือน กระพี้ที่ห่อหุ้มแกนหรือแก่นของต้นไม้ ชุมชนเข้มแข็งเหมือนแก่นของต้นไม้ การยอมรับจากสังคม ภายนอกยิ่งมาก ชุมชนยิ่งเข้มแข็ง

คณะกรรมการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายในของ คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553)

1. บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ได้
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของ
สมาชิก

3. มีจิตสำนึกการพึ่งตนเองรักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่นชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่ และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย และติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
7. มีการจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลาย และเครือข่ายที่ดี
9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย

1. มีการร่วมตัวกันภายในชุมชน
2. เป็นการร่วมตัวเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะหรือร่วมกันแก้ปัญหาชุมชนอย่าง
ต่อเนื่อง

3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง
4. มีอิสระในความคิดการแสดงความคิดเห็นและอิสระในการตัดสินใจได้ด้วยตนเอง
หรือกลุ่ม

5. ใช้ทรัพยากรภายในชุมชนอย่างคุ้มค่า
6. มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน
7. มีการเสริมสร้างให้ทุกคนในชุมชนมีความเป็นผู้นำทั้งในการนำตนเอง และชุมชน
ได้ต่อไป

การเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 224-225)

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วม ของประชาชนโดยแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติด้าน เศรษฐกิจ มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติ มิติด้านสังคม และมิติด้านวัฒนธรรม ในการสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนอาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

1. กิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศจึงต้องผนึกกำลังดำเนินงานการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมรวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิดร่วมกันทำ และมีการเรียนรู้ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว กิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

1.1 การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตโดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิด และวิธีการทำงานของบุคคลภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

1.2 การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะร่วมคิด ร่วมทำและร่วมเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย กระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพ และการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชนรวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชน และสร้างเครือข่ายชุมชน

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นแนวคิดที่ต้องการเตรียมความพร้อมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคลในชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาองค์กรชุมชน จะเข้มแข็งไม่ได้หากผู้นำในชุมชนและประชาชนขาดจิตสำนึกขาดความรู้ความเข้าใจ ในการกำหนดประเด็นปัญหาการพัฒนาทางเลือก เพื่อดำเนินกิจกรรมการบริหารจัดการ การจัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และขาดการพัฒนาวิสัยทัศน์ การพัฒนาทรัพยากรบุคคลหรือการเตรียมคนจึงเป็นปัจจัยหลักสำคัญในความสำเร็จของการพัฒนาในระดับชุมชน จากการดำเนินงานที่ผ่านมา พบว่า หากดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะทำให้โครงการที่ดำเนินการในชุมชนประสบความสำเร็จสูงโดยผู้นำหรือแกนนำที่ประสบความสำเร็จมักจะสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มีลักษณะ ดังนี้

1. เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ “รู้ลึก รู้กว้าง รู้ไกล” และนำเสนอทางเลือกในการพัฒนาได้

2. มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา และวางแผนแก้ไขทั้งในระยะสั้นและยาว คิครอบด้านและบูรณาการสู่การปฏิบัติได้
3. มีความสามารถในการจดจำใ้รู้ มีการจัดระบบการเรียนรู้ และการแสวงหา ความรู้ที่ดี
4. มีความสามารถในด้านการบริหารจัดการ และการประสานงานกับผู้อื่น
5. เป็นผู้มีควมตั้งใจจริง “แสดงความเสียสละเพื่อส่วนรวม”
6. สามารถพูดชักจูงคนอื่นได้ “นำเสนอทางเลือกและชี้วิสัยทัศน์ให้แก่สังคมได้”
7. มีความเข้าใจชีวิต เข้าใจโลก เข้าใจธรรม และรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ ภายนอกชุมชน
8. มีความสามารถในการรับฟังความเห็นของผู้อื่น “ควบคุมตนเองและยอมรับ การวิพากษ์วิจารณ์ด้วยใจที่เป็นธรรม”
9. ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน
10. มีอุดมการณ์เชื่อมั่น และยึดมั่นในหลักการ

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดประเด็นปัญหาของชุมชน และการพัฒนาทางเลือกเพื่อ ดำเนินกิจกรรมกำหนด และวางกรอบประเด็นปัญหาโดยชุมชนมีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เชื่อมโยงไปกับการพัฒนาทางเลือกในการดำเนินกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาเพราะการพัฒนาทางเลือก ร่วมกันยอมนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน แต่การที่จะทำให้ทั้งสองกิจกรรมเป็นไปได้โดย ปราศจากความขัดแย้งเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย (1) มีการรวมตัวกันภายใน ชุมชน(2) เป็นการรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะ หรือร่วมกันแก้ปัญหาชุมชนอย่างต่อเนื่อง (3) มี จิตสำนึกของการพึ่งตนเอง (4) มีอิสระในความคิด การแสดงความคิดเห็นและอิสระในการตัดสินใจได้ ด้วยตนเองหรือกลุ่ม(5) ใช้ทรัพยากรภายในชุมชนอย่างคุ้มค่า (6) มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทั้ง ภายในและภายนอกชุมชน และ(7) มีการเสริมสร้างให้ทุกคนในชุมชนมีความเป็นผู้นำทั้งในการนำ ตนเองและชุมชน

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Participation)

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (Participation) ได้ถูกนิยามความหมายแตกต่างกันขึ้นอยู่กับการรับรู้ และการให้คุณค่าแนวคิดที่แตกต่างกันโดยมีผู้ให้นิยามความหมาย ไว้ดังนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, หน้า183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การ เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งเ็น

สถานการณ์กลุ่ม ผลของการเกี่ยวข้องเป็นเหตุเร้าใจให้การกระทำ การให้ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มกับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546, หน้า 14-15) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมที่เน้นกระบวนการส่งเสริมชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ชาวบ้านในรูปของส่วนบุคคลและกลุ่มต่างๆให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมโดยจะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจไม่ใช่การเข้าร่วมเพื่อหวังสิ่งตอบแทนและที่สำคัญการมีส่วนร่วมต้องสอดคล้องกับความจำเป็นความต้องการและวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ การมีส่วนร่วม มี 4 ลักษณะ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วม เป็นการเข้าไปได้รับอำนาจที่จะคิดทำมากขึ้นไม่ว่าในเรื่องการเมืองหรืออำนาจในการตัดสินใจที่จะดำเนินการใด ๆ
2. การมีส่วนร่วม เป็นการร่วมกันอย่างมีอิสรภาพเสมอภาค มีความเท่าเทียมกันและมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง (Active) ไม่ใช่การมีส่วนร่วมอย่างเฉื่อยชา (Passive)
3. การมีส่วนร่วม จะต้องมีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการไปจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ
4. การมีส่วนร่วม มักเป็นเรื่องของผู้ด้อยโอกาสขอแบ่งอำนาจจากผู้มีอำนาจเหนือกว่า เพื่อปรับปรุงชีวิตของตนให้ดีขึ้น

นเรศ สงเคราะห์ (2541, หน้า 10) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตาม และประเมินผลตลอดจน การจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ประพันธ์พงศ์ ชินพงษ์ (2551, หน้า 120 -121) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่าการมีส่วนร่วมเป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางการเปลี่ยนแปลง ความเห็นพ้องต้องกัน จะมีมากพอจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติการ คือต้องเป็นการเห็นพ้องต้องกันของคนส่วนใหญ่ที่จะเข้าร่วมปฏิบัติการ และเหตุผลที่คนมาร่วมปฏิบัติการได้จะต้องตระหนักว่าการปฏิบัติการทั้งหมดโดยกลุ่มหรือในนามของกลุ่มหรือกระทำการผ่านองค์กร ดังนั้น องค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวที่ทำให้การปฏิบัติการบรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

สันติชัย เอื้อจงประสิทธิ (2551, หน้า 27-29) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของบุคลากรว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคลากรเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มตัดสินใจในการปฏิบัติงาน และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆอันมีผลกระทบมาถึงตัวของบุคลากรเอง การที่จะสามารถทำให้บุคลากรเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของบุคลากรให้ดีขึ้น ผู้นำจะต้องยอมรับในปรัชญาการพัฒนาว่ามนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น

อย่างมีความสุขได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของส่วนรวมในองค์กร

โสภิตา สุรินทะ (2553, หน้า 41) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมปฏิบัติในกิจกรรมขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง หรือทุกขั้นตอนตั้งแต่การคิดริเริ่ม การวางแผน การใช้ประโยชน์การติดตาม และการประเมินผล ตลอดจนการบำรุงรักษา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน

ประภาส มากคล้าย (2554, หน้า 10) ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วม คือ การแสดงเจตจำนงเสรี (Free Will) ในทางปฏิบัติกำหนดวิถีชีวิตและอนาคตของตนเอง การเข้าร่วมตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย การปฏิบัติเป็นผู้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในผลประโยชน์ และการร่วมประเมินปรับปรุงแก้ไข

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 6-7) ได้กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท ดังนี้

1. ร่วมกันทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมตลอดถึงความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิด และสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อแก้และลดปัญหาชุมชน เพื่อสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ที่มีประโยชน์ต่อชุมชนและสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางนโยบายวางแผนโครงการกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไขปัญหาความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจ ในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายและ
6. ร่วมควบคุม ติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการหรือกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ธนาภรณ์ เมทณีสฤติ (2543, หน้า 84) ได้กล่าวถึง ลักษณะแนวทางของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การร่วมคิด หมายถึง การมีส่วนร่วมในการประชุมปรึกษาหารือในการวางโครงการวิธีการติดตามผลการตรวจสอบและการดูแลรักษาเพื่อให้กิจกรรมโครงการสำเร็จผลตามวัตถุประสงค์
2. การร่วมตัดสินใจ หมายถึง เมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือเรียบร้อยแล้วต่อมาจะต้องร่วมกันตัดสินใจเลือกกิจกรรมหรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุด

3. การร่วมปฏิบัติตามโครงการ หมายถึง การเข้าร่วมในการดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ เช่น ร่วมออกแรง ร่วมบริจาคทรัพย์ เป็นต้น.

4. การร่วมติดตามและประเมินผลโครงการ หมายถึง เมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้วได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจตราดูแลรักษาและประเมินผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

ประชุม สุวดีลี (2551, หน้า 54) ได้กล่าวถึง ลักษณะเงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของบุคคลเกิดจากพื้นฐาน 4 ประการ คือ

1. เป็นบุคคลที่จะต้องมีความสามารถที่จะเข้าร่วม คือ จะต้องเป็นผู้มีศักยภาพที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อาทิจะต้องมีความสามารถในการค้นหาความต้องการวางแผนการบริหารจัดการการบริการองค์กรตลอดจนการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

2. เป็นบุคคลที่มีความพร้อมที่เข้ามามีส่วนร่วม คือ ผู้นั้นจะต้องมีสภาพทางเศรษฐกิจวัฒนธรรม และกายภาพที่เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมได้

3. เป็นบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้าร่วม กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความเต็มใจสมัครใจที่จะเข้าร่วมเล็งเห็นผลประโยชน์ของการเข้าร่วมจะต้องไม่เป็นการบังคับหรือผลักดันให้เข้าร่วมโดยที่ตนเองไม่ประสงค์จะเข้าร่วม

4. เป็นบุคคลที่ต้องมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ เป็นผู้มีโอกาสที่จะเข้าร่วมถือว่าเป็นการกระจายอำนาจให้กับบุคคลในการตัดสินใจและกำหนดกิจกรรมที่ตนเองต้องการในระดับที่เหมาะสมบุคคลจะต้องมีโอกาสและมีความเป็นไปได้ที่จะจัดการด้วยตนเอง

สุชาติ จักรพิสุทธิ์ (2548, หน้า 46) ได้ให้ความเห็น เรื่อง หลักการและกระบวนการมีส่วนร่วม คือ

1. การระดมความคิด คือ การคิดค้น วิเคราะห์ปัญหาพร้อมกันในลักษณะของการร่วมคิดบนพื้นฐานความศรัทธาว่าทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมมีศักยภาพ

2. การวางแผน คือ การนำสิ่งที่ร่วมคิดมาปฏิบัติ เป็นแผนปฏิบัติการร่วมกันโดยระดมทรัพยากรจากทุกฝ่าย (คน สิ่งของ งบประมาณ ฯลฯ)

3. การลงมือทำ คือ การนำแผนไปร่วมกันแบ่งงานกันรับผิดชอบเพื่อให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้

4. การติดตามประเมินผล คือ ร่วมกันติดตามผลงานที่ทำ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

5. การรับผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งรูปแบบเป็นรูปธรรมที่ต้องการให้เกิดจากกิจกรรมและผลประโยชน์โดยอ้อม

จากความเห็นของนักวิชาการข้างต้น สรุปได้ว่า รูปแบบ และลักษณะของการมีส่วนร่วม คือ เริ่มตั้งแต่การเริ่มคิด ร่วมกันนำไปสู่การตัดสินใจในกิจกรรมที่จะทำ นำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลตามเป้าหมายจากนั้นก็มีการติดตาม และประเมินผลเพื่อปรับปรุงแก้ไขการดูแลรักษาให้เกิดผลประโยชน์ที่คุ้มค่าที่สุด

รูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ (2545, หน้า 57–60) ได้แบ่งรูปแบบหรือระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้เป็นระดับ คือ

ระดับที่ 1 ร่วมรับรู้

ระดับที่ 2 ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น

ระดับที่ 3 ร่วมพิจารณา ร่วมตัดสินใจ

ระดับที่ 4 ร่วมดำเนินการ

ระดับที่ 5 ร่วมติดตามตรวจสอบ และประเมินผล

ระดับที่ 6 ร่วมรับผล

ระดับที่ 1 ร่วมรับรู้ หมายถึง รัฐได้ให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมแก่ประชาชน เมื่อรัฐมีความคิดริเริ่มหรือมีนโยบายที่จะให้มีโครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ แล้วเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้โดยการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนหรือให้สิทธิแก่ประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของราชการที่มอบให้แก่ประชาชนนั้นนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามีส่วนร่วม เนื่องจากข้อมูลข่าวสารจะบอกถึงโครงการหรือกิจกรรมที่กำลังจะเกิดขึ้นความจำเป็นและความสำคัญที่จะต้องให้มีโครงการหรือกิจกรรมรวมถึงการดำเนินการและมาตรการต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้เพื่อการป้องกันแก้ไขปัญหาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการหรือกิจกรรม

ระดับที่ 2 ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น หมายถึง เมื่อประชาชนได้ร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐแล้วประชาชนก็ร่วมค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ความจำเป็น และความต้องการที่ต้องให้มีโครงการหรือกิจกรรม พร้อมร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อหน่วยงานเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมหรือหน่วยงานหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจนำไปใช้ประกอบการพิจารณาต่อไป

ระดับที่ 3 ร่วมพิจารณา ร่วมตัดสินใจ หมายถึง ร่วมพิจารณาเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับโครงการหรือกิจกรรมการเลือกพื้นที่ตั้งโครงการโดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ที่จะตั้งโครงการควรจะมีส่วนร่วมพิจารณารับหรือปฏิเสธไม่ให้โครงการตั้งในพื้นที่ หากเห็นว่ามาตรการที่จะใช้ในการลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมและมาตรการติดตามตรวจสอบไม่ชัดเจนและไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมตรวจสอบด้วย

ระดับที่ 4 ร่วมดำเนินการ หมายถึง ร่วมในการลงทุน ร่วมการคัดเลือกผู้ปฏิบัติงานหรือร่วมปฏิบัติงาน ในระดับการมีส่วนร่วมอาจจะทำไม่ได้ในทุกประเภทของโครงการ เช่น หากเป็นโครงการที่จำเป็นต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านผู้ชำนาญการหรือเทคโนโลยีขั้นสูงแล้วบางครั้งเป็นความยุ่งยากที่จะให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมปฏิบัติงานได้แต่หากเป็นโครงการหรือกิจกรรมระดับท้องถิ่น เช่น การจัดการทรัพยากรอื่นที่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านได้หรือประชาชนในท้องถิ่นก็เข้าร่วมดำเนินการได้

ระดับที่ 5 ร่วมติดตาม ตรวจสอบและประเมินผล หมายถึง การร่วมตรวจสอบและติดตามการดำเนินการตามโครงการหรือกิจกรรมว่าเป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์หรือไม่ โดยเฉพาะ โครงการหรือกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้วได้นำมาตรการลดผลกระทบมาใช้หรือไม่มีการใช้ระบบการติดตามตรวจสอบเพื่อป้องกันปัญหาเกิดขึ้นหรือไม่ การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างมาก

ระดับที่ 6 ร่วมรับผล หมายถึง การดำเนินการโครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินไปแล้ว ย่อมได้มาซึ่งผลประโยชน์และผลกระทบทั้งที่เป็นผลกระทบด้านบวกและผลกระทบด้านลบทั้งต่อประชาชนและต่อสิ่งแวดล้อมโดยที่ประชาชนหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องรับเอาผลที่เกิดขึ้นมานั้น

การมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้ง 6 ระดับ หากประชาชนได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยทุกระดับแล้วย่อมถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่สมบูรณ์ตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

Alastair T.White. (1982, p.18.) ได้กล่าวถึง รูปแบบการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมคือพฤติกรรมการมีส่วนร่วม แบ่งออกได้เป็น 4 มิติ ดังนี้

มิติที่ 1 มีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรควรทำและทำอย่างไร

มิติที่ 2 มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนาและลงมือปฏิบัติการตามที่ตัดสินใจ

มิติที่ 3 มีส่วนร่วมในผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

มิติที่ 4 มีส่วนร่วมในการประเมินผล

Cohen and Uphoff (1980, p.219-222) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมเป็น 4 ขั้นตอน

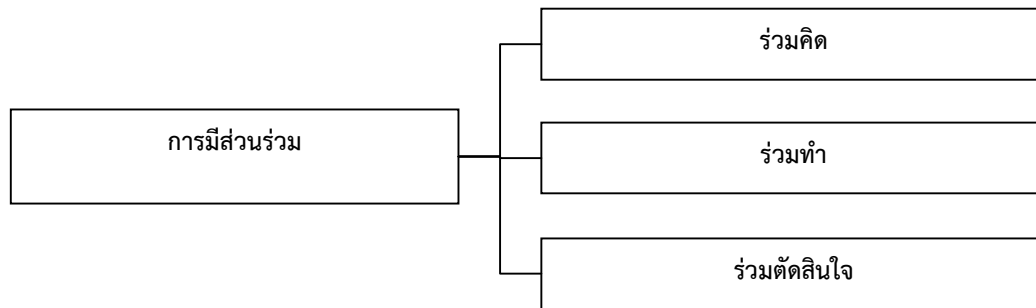
1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision marking) ประกอบไปด้วย 3 ขั้น ได้แก่ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบไปด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากรการบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคมหรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectation) จะมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

จากคำนิยามของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ในการทำกิจกรรมของชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 2.2 การมีส่วนร่วม

ที่มา : สุเมธ ตันติเวชกุล (2543, หน้า 2)

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง (self reliance)

ความหมายของการพึ่งตนเอง

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง เป็นทฤษฎีที่มุ่งช่วยให้บุคคลแก้ปัญหาการดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาตนเองเลี้ยงตนให้อยู่รอดอยู่ดี และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามลำดับโดยมนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะดูแลและพึ่งพาตนเองและควรมีความรับผิดชอบในชีวิตและการดำรงชีวิตของตน หากทุกคนถือเป็นความรับผิดชอบและมีความสามารถที่จะเลี้ยงตนเองให้อยู่รอดอยู่ดีได้ก็จะเป็นภาระหรือก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นและสังคมในที่สุด (ทศนา แคมมณี, 2542, หน้า 12)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราโชวาทมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับหลักการพึ่งตนเอง สรุปดังนี้ (รงค์ ประพันธ์พงษ์, 2550, หน้า 38)

1. การพึ่งตนเองทางจิตใจ หมายถึง คนที่มีจิตใจเข้มแข็งต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริตธรรมแม้ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตแต่ก็มีได้ข้อแท้
2. การพึ่งตนเองทางสังคม หมายถึง การสร้างชุมชนหรือสังคมด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทุกคนทำหน้าที่อย่างเต็มที่ เพื่อให้งานรุดหน้าพร้อมเพรียงกัน
3. การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การส่งเสริมความสามารถของผู้นคนในท้องถิ่นในการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด
4. การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี หมายถึง การส่งเสริมให้มีการศึกษาทดลองและทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ ๆ และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

โกวิท พวงงาม (2553, หน้า 161-162) แนวคิดการพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดในการพัฒนาชุมชนที่มีจุดหมาย เพื่อปลดปล่อยพันธนาการต่าง ๆ ที่คนกลุ่มคนหรือชุมชนยึดติดอยู่แต่ให้มองย้อนดูตนเอง ดูภายในกลุ่มภายในชุมชนว่ามีศักยภาพหรือพลังความสามารถที่แฝงอยู่แล้วดึงพลังอันซ่อนเร้นเหล่านั้นออกมาจัดการแก้ปัญหา หากย้อนอดีตจะพบว่า แนวทางการพัฒนาที่ผ่านมามี

ครอบงำด้วยอุดมการณ์แห่งการพัฒนาสมัยใหม่ที่กระตุ้นให้เกิดกิเลส ความโลภและวัฒนธรรมแห่งความกลัวส่งผลให้มนุษย์สังคมและธรรมชาติที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนต้องแยกออกเป็นส่วน ๆ และทำงานไม่ประสานกันทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมามากมายและหนทางที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้มนุษย์และสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข คือ การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนพึ่งตนเอง

กล่าวได้ว่า “การพึ่งตนเอง” หมายถึง การกำหนดอนาคตของชุมชนที่วางอยู่บนความคิดและทิศทางของการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ โดยเน้นการปลดปล่อยตนเองที่ยึดหลักการจัดการงานพัฒนาต่าง ๆ ที่ชุมชนเป็นผู้เรียนรู้ ผู้เลือกสรร ผู้วางแผน ผู้ปฏิบัติ และผู้รับผลจากการปฏิบัติ

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี และคณะ (2549, หน้า170) ได้ให้ความหมายการพึ่งตนเอง(self-reliance) หมายถึง การที่ตนเองและชุมชนสามารถดำเนินการด้วยตนเองมีความหมายตรงข้ามกับการพึ่งผู้อื่นการพึ่งผู้อื่น คือ ความสัมพันธ์ที่ฝ่ายหนึ่งเอาเปรียบและเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งฝ่ายที่ถูกครอบงำจะสูญเสียความเป็นตัวของตัวเองไม่สามารถยืนบนขาของตนได้

เพ็ญศรี เปลี้นขำ (2550, หน้า 30) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระมั่นคงสมบูรณ์

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550, หน้า 5) ให้ความหมายการพึ่งตนเองว่า “ความพอมือ พอกิน” โดยแบ่งเป็นการพึ่งตนเอง 5 ด้าน คือ

1. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองมีจิตสำนึกที่ดีสร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม
2. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันเชื่อมโยงกันเป็นการสร้างเครือข่ายชุมชน
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาดพร้อมทั้งหามูลค่าเพิ่ม
4. ด้านเทคโนโลยี (ภูมิปัญญาชาวบ้าน) จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปเทคโนโลยีเข้ามาใหม่ซึ่งมีทั้งดีและไม่ดีแยกแยะยากแต่ก็ต้องมีพอสมควรเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่บ้าน การพัฒนาจะต้องสอดคล้องกับภูมิสังคม
5. ด้านเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่นักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้แต่ไม่มีการมุ่งที่การลดรายจ่ายกล่าวคือ ต้องปรับทิศทางในเบื้องต้นมุ่งลดรายจ่าย จะเห็นได้ว่า การพึ่งตนเองเป็นการปฏิบัติตนของบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองและช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุดโดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความมั่นคงสมบูรณ์ในชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งตนเองตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

วัชรีย์ อธิธาวัชกุล (2553, หน้า 14) ได้ให้ความหมายการพึ่งตนเอง ไว้เป็นนัยต่าง ๆ ดังนี้

1. เป็นความสามารถที่เป็นตัวของตัวเองในทางความคิดโดยมีทัศนคติการมองปัญหาต่าง ๆ มีการตัดสินใจด้วยตนเอง
2. เป็นการตัดสินใจดำเนินการโดยสถาบันของชุมชนหรือองค์กรชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนทั้งในด้านการแก้ปัญหาและในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน
3. เป็นการพึ่งตนเองที่ไม่นำไปสู่การพึ่งพาเป็นการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทัน
4. กรอบการมองจะต้องไม่มุ่งการแข่งขันกันหรือไม่มุ่งครอบงำเหนือกว่าแต่เป็นการก้าวสู่ความเป็นไทต่อกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

สรุปความหมายของ“การพึ่งตนเอง”หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตด้วยวิธีการพึ่งตนเองด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านเทคโนโลยี และด้านเศรษฐกิจเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดี

การดำเนินชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งตนเองตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึง การดำเนินชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งตนเองตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. ด้านจิตใจ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นไปในการสร้างความ “พออยู่ พอกิน” ความเหมาะสมพอเพียงและความพอดีต่อการดำเนินชีวิตมีการพัฒนาคนให้สามารถพัฒนาความคิดจิตใจให้รู้จักกิน รู้จักใช้ตามอัตภาพ ตามความจำเป็นแห่งชีวิต

สุเมธ ตันติเวชกุล (2543, หน้า 2) กล่าวว่า การพึ่งตนเองด้านจิตใจ หมายถึง ต้องเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้มีจิตสำนึกที่ดีเอื้ออาทรประนีประนอมนี้ถึงผลประโยชน์ส่วนรวม

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2547: 1) สรุปหลักการพึ่งตนเองด้านจิตใจ หมายถึง ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองมีจิตใจที่เข้มแข็งมีจิตสำนึกที่ดีสร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวมมีจิตใจเอื้ออาทร ประนีประนอม ซื่อสัตย์สุจริตเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งตั้งกระแสนพระราชดำริสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการพัฒนาคน

ความว่า“..บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานประกอบพร้อมด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอนและบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...”

เพ็ญศรี เปลี่ยนขำ (2550, หน้า 30) กล่าวว่า การพึ่งตนเองด้านจิตใจ หมายถึง การมีสภาพที่จิตใจที่กล้าแข็ง เพื่อที่จะสามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้าการยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองด้านจิตใจ หมายถึง การปฏิบัติตนในการทำสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกต้องดีงามพึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุขทั้งกายและจิตใจมีจิตสำนึกที่ดีมีจิตใจเอื้ออาทรซื่อสัตย์สุจริตมีจิตใจที่เข้มแข็งและมีคุณธรรมจริยธรรมในการดำรงชีวิต

2. ด้านสังคม

วิถีชีวิตของคนไทยดำเนินชีวิตด้วยความเรียบง่ายมีการพึ่งพาอาศัยกันช่วยเหลือเกื้อกูลกันและรู้จักการแบ่งปันดำรงชีวิตแบบพออยู่ พอกิน ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ฟุ่มเฟือยใช้ชีวิตตามฐานะของตนเองจึงทำให้ชีวิตในแต่ละวันมีความสุข

สุเมธ ตันติเวชกุล (2543, หน้า 2) กล่าวว่า การพึ่งตนเองด้านสังคม หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความสามารถในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน รู้จักผืนป่ากำลังและที่สำคัญมีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากฐานรากที่มั่นคงและแข็งแรง

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2547 หน้า 2) เสนอว่า การพึ่งตนเองทางสังคม หมายถึง การที่ชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรงเป็นอิสระ ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า “... เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกันไม่ลัดหลังจึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดีเพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน...”

เพ็ญศรี เปลี่ยนขำ (2550, หน้า 30) กล่าวว่า การพึ่งตนเองด้านสังคม หมายถึง การที่กลุ่มคนมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นมีผู้นำที่มีประสิทธิภาพที่สามารถนำกลุ่มคนให้ดำเนินการใด ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเองหรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาช่วยทำให้ชุมชนช่วยตนเอง

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองด้านสังคม หมายถึง การปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นสามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกันตลอดจนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นภาพค์ คงเศรษฐกุล (2549, หน้า 53) กล่าวถึง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรมีวิธีการ ดังนี้

1. นำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์โดยเป็นไปตามหลักการอนุรักษ์ มีการสำรวจทรัพยากรที่มีอยู่และทรัพยากรที่จะเกิดขึ้นมาใหม่

2. มีการวางแผนการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นระบบโดยคำนึงถึงระยะเวลาการฟื้นตัวของทรัพยากรที่นำมาใช้ เมื่อนำมาใช้ในปริมาณที่พอควรแล้วจึงเปลี่ยนไปใช้ทรัพยากรประเภทอื่นที่ทดแทนกันได้โดยมีการหมุนเวียนทรัพยากรเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การปฏิบัติตนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์มีประสิทธิภาพ การนำวัสดุที่เหลือไปใช้ให้เกิดประโยชน์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้หมดสิ้นไป

4. ด้านเทคโนโลยี

ปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน(สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550, หน้า 56)

สุเมธ ตันติเวชกุล (2543, หน้า 2) กล่าวถึง การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี หมายถึง การเลือกใช้เฉพาะสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมและการพัฒนาเทคโนโลยี

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2547, หน้า 2-3) เสนอว่า การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี หมายถึง การเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการของสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ สังคมไทย และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญา ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า “การเสริมสร้างสิ่งที่ชาวบ้าน ชาวชนบทขาดแคลนและต้องการ คือ ความรู้ในด้านเกษตรกรรมโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นสิ่งที่เหมาะสม” และ “การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมจะมีปัญหา”

เพ็ญศรี เปลี่ยนขำ (2550, หน้า 30) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง ด้านเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้ เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การจัดวางโครงการ การจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพรวมทั้งการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

วรรณานราเลิศสุขุมพงศ์ (2550, หน้า 47-50) กล่าวว่า ทุกวันนี้โลกเรามีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เห็นได้จากข้อมูลข่าวสารที่ข้ามจากซีกโลกหนึ่งมายังอีกซีกโลกหนึ่งในเวลาชั่วพริบตาเดียวไม่ว่าจะเป็นโดยการส่งผ่านดาวเทียม ส่งผ่านสายโทรศัพท์ หรือส่งผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นที่ยอมรับกันว่าเทคโนโลยีใหม่เป็นคลื่นลูกที่สามของโลก เรียกกันว่า เป็นยุคสื่อสารทางไกลไร้พรมแดนหรือยุค IT (Information Technology)

พิมพ์มล แก้วมณี (2549, หน้า 218) กล่าวถึง การใช้เทคโนโลยีโดยมีวิถีปฏิบัติ ด้านการใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. เทคโนโลยีที่นำมาใช้ต้องช่วยให้ประหยัดหรือเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เช่น ในกรณีสหกรณ์โคนมสนับสนุนให้สมาชิกใช้เครื่องรีดนมแทนการใช้แรงงานคน นอกจากจะช่วยประหยัดเวลาแล้วยังช่วยลดการปนเปื้อนของเชื้ออื่น ๆ ในน้ำนมดิบและช่วยลดการเกิดการอักเสบของเต้านมด้วย

2. เทคโนโลยี หมายความว่ารวมถึงเทคนิคการผลิตด้วย เช่น ในสหกรณ์ลำไย มีการปรับเปลี่ยนการตัดแต่งทรงพุ่มต้นลำไย เพื่อให้ง่ายต่อการดูแลรักษาและเก็บเกี่ยว

3. เทคโนโลยีที่ใช้ไม่จำเป็นต้องเป็นนวัตกรรมใหม่เสมอไป ดังเช่น การหันกลับไปใช้ชี้เถ้าแทนโซดาไฟของกลุ่มกระดาศาบ้านดงป่าซาง เนื่องมาจากราคาโซดาไฟสูง แม้ว่าโซดาไฟจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าชี้เถ้าก็ตามการผลิตหรือการใช้พินซึ่งหาได้ง่ายในท้องถิ่นเป็นพลังงานทดแทนก๊าซหุงต้มซึ่งมีราคาสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

4. การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเทคโนโลยีสามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มสหกรณ์ได้เป็นอย่างดีอีกทั้งช่วยแก้ปัญหาได้ตรงประเด็น

5. มีการใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับการใช้แรงงานคน คือ คำนึงถึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้ช่วยให้แรงงานทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และไม่ได้แย่งงานของแรงงานคน อาทิ สหกรณ์โคนมส่งเสริมให้สมาชิกใช้เครื่องรีดนมและเครื่องอัดฟางข้าว เพื่อทุ่นแรงและให้แรงงานสามารถทำงานอย่างอื่นในฟาร์มได้มากขึ้น

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี หมายถึง การปฏิบัติตนในการนำเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม

5. ด้านเศรษฐกิจ

การดำเนินชีวิตไม่จำเป็นต้องดิ้นรนชวนขวยหาเงินหาทองมาใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวันหาเงินมาซื้อวัตถุสิ่งของที่คนอื่นเขามีทั้ง ๆ ที่สิ่งของบางอย่างไม่มีความจำเป็นสำหรับชีวิตต้องมีความพอเพียง อย่าคิดอยากมี อยากได้ในสิ่งที่นอกเหนือความสามารถของเรา หากคนเราดำเนินชีวิตโดยยึดทางสายกลาง“พออยู่ พอกิน” ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทะเยอทะยานจนเกินไปนั้นก็จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขตามสมควรแก่อัตภาพ

สุเมธ ตันติเวชกุล (2543, หน้า 2) กล่าวว่า การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีข้าวปลา ผักผลไม้ในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อการยังชีพซึ่งนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาค

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2547, หน้า 3) สรุปว่า การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ หมายถึง จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญและยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น ...การที่

ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้าที่มีความสุขพอมิ พอกิน เป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปก็ คือ ให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง...หากพวกเราร่วมมือ ร่วมใจกันทำสักเศษหนึ่งส่วนสี่ประเทศชาติของเราก็สามารถรอดพ้นจากวิกฤติได้

ปภาณี อาริวงค์ (2550, หน้า 20) กล่าวว่า การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง เป็นระบบการผลิตแบบใช้เองกินเอง ความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกิน พอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน มีเวลาและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

เพ็ญศรี เปลี่ยนขำ (2550, หน้า 30) กล่าวว่า การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหาเลี้ยงชีพที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควร อย่างมีสมดุล

สมพร เทพสิทธิ (2549, หน้า 24) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดวิถีชีวิตที่ประหยัดอดออม มีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม และบริโภคนิยม ทำให้เกิดการเป็นหนี้สิน เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน เป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรงบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ

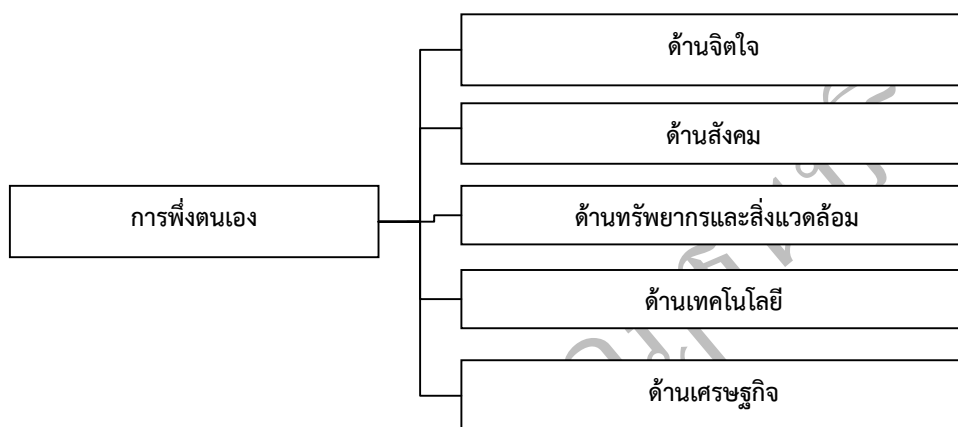
สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การปฏิบัติตนในการทำมาหาเลี้ยงชีพโดยลดรายจ่ายและยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ เพิ่มรายได้ดำรงชีวิตอย่างพอควร พออยู่ พอกิน

จากคำนิยามของนักวิชาการดังที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การปฏิบัติตนของบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อนทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง และช่วยเหลือตนเองโดยไม่เป็นภาระคนอื่นมีความมั่นคงสมบูรณ์ในชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1. ด้านจิตใจ หมายถึง การปฏิบัติตนในการทำสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกต้องตั้งตามพึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุขทั้งกาย และจิตใจ มีจิตสำนึกที่ดี มีจิตใจเอื้ออาทร ซื่อสัตย์สุจริต มีจิตใจที่เข้มแข็ง และมีคุณธรรมจริยธรรมในการดำรงชีวิต
2. ด้านสังคม หมายถึง การปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นสามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน ตลอดจนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การปฏิบัติตนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์มีประสิทธิภาพการนำวัสดุที่เหลือไปใช้ให้เกิดประโยชน์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้หมดสิ้นไป

4. ด้านเทคโนโลยี หมายถึง การปฏิบัติตนในการนำเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม

5. ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การปฏิบัติตนในการทำมาหาเลี้ยงชีพโดยลดรายจ่าย และยึดหลักพออยู่ พอกินพอใช้ เพิ่มรายได้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามอัตภาพ

ภาพที่ 2.3 การพึ่งตนเอง

ที่มา : สุเมธ ตันติเวชกุล (2543, หน้า 2)

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

1. ความหมายของการเรียนรู้

การเรียนรู้ (Learning) โลกในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมากจนทำให้ต้องเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนแนวคิดให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อให้ทันกับเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีบทบาทต่อสังคม องค์ความรู้จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสังคม และประเทศชาติให้พร้อมก้าวทันโลกเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge Based Economy) ปัจจุบันองค์กรต่างๆ ที่เข้มแข็งต้องขับเคลื่อนด้วย “ความรู้” ความรู้จึงมีพลัง และอำนาจอยู่ในตัวเอง มีนักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการเรียนรู้ไว้หลากหลาย มีทั้งส่วนที่เหมือนและแตกต่างกัน อาทิ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554, หน้า 234) ให้ความหมายของความรู้ไว้ว่า ความรู้ หมายถึง สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้าหรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะ ความเข้าใจ หรือสารสนเทศที่ได้รับจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้ยิน ได้ฟัง ได้คิดและความรู้ในแต่ละสาขา

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ (2553, หน้า 21-22) กล่าวว่า ความรู้ คือ สารสนเทศที่มีคุณค่า ซึ่งมีการนำประสบการณ์ วิจยารณญาณ ความคิด ค่านิยม และปัญญาของมนุษย์มาวิเคราะห์เพื่อนำไปใช้สนับสนุนการทำงานหรือใช้ในการแก้ปัญหา

สุจิตา ชัยชมชื่น (2553, หน้า 36) ให้ความหมายของความรู้ หมายถึง สารสนเทศที่มีการนำประสบการณ์ ความคิด ค่านิยม และปัญญาของมนุษย์มาวิเคราะห์เพื่อนำไปใช้สนับสนุนการทำงานหรือใช้ในการแก้ปัญหา

เสนาะ กลิ่นงาม (2551, หน้า 18) ความรู้ คือ สารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิดที่เชื่อมโยงกับความคิดที่ชัดเจน และความรู้อื่นๆที่ไม่ชัดเจนของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ อย่างมีขั้นตอนประกอบด้วย การกำหนดความรู้ การสร้างความรู้ การเก็บความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ และการนำความรู้ไปใช้พัฒนาองค์กรให้มีประสิทธิภาพ

Sharratt and Usoro (2003, p.187) ความรู้ คือ ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงระหว่างความเข้าใจตลอดจนถึงการให้ข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจน

Turban and others (2004, p.452) กล่าวว่า ความรู้ คือ สารสนเทศซึ่งมีความหมาย มีสาระ มีความเกี่ยวพัน และนำไปปฏิบัติได้

Drucker (2007, p.451-452) กล่าวว่า ความรู้เป็นทรัพยากรที่สามารถกำหนดยุทธศาสตร์ เพื่อให้องค์กรสามารถสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขันอย่างยั่งยืน

จากนิยามความหมายของนักวิชาการข้างต้น สรุปได้ว่า ความรู้ คือ เทคนิค (Technique) วิธีการ (Know How / How To) ข้อเสนอแนะ ข้อพึงระวัง ความรู้เป็นการผสมระหว่างประสบการณ์ ค่านิยม ความเข้าใจ การรู้โดยสัญชาตญาณของแต่ละบุคคล ความรู้จึงเป็นสิ่งที่ใช้ไม่หมดไม่มีสีกรหรือ มีแต่ยิ่งงอกงามมากยิ่งขึ้น

ประเภทของความรู้

การแบ่งประเภทความรู้ มีนักวิชาการให้ความเห็นไว้หลายท่าน ดังนี้

Choo (2000, p. 395-400) ได้แบ่งความรู้ เป็น 3 ประเภท คือ

1. ความรู้โดยนัย (Tacit หรือ Implicit Knowledge) หมายถึง เป็นความรู้เฉพาะตัวที่เกิดจากประสบการณ์ การศึกษา การสนทนา การฝึกอบรม ความเชื่อ เจตคติของแต่ละบุคคลเป็นความรู้บวกับสติปัญญาและประสบการณ์ ถือได้ว่าเป็นองค์รวมของความรู้ของแต่ละคน คือ ความรู้ที่ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ถือว่าเมื่อคนปฏิบัติงานนาน ๆ จนเกิดความชำนาญ ถือเป็นความรู้ไม่เป็นทางการ จัดระบบหรือจัดหมวดหมู่ไม่ได้แต่สามารถแลกเปลี่ยนหรือนำมาเล่าสู่กันฟัง สามารถถ่ายทอดแบ่งปันความรู้ได้ และสามารถสังเกตและเลียนแบบได้

2. ความรู้ที่ปรากฏ (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบุคคลออกมาในรูปของบันทึกในรูปแบบต่างๆ คือ สารสนเทศ เช่น หนังสือ บทความ เอกสารวิชาการ

ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า ความลับทางการค้า รายงานประจำปี สื่อโสตทัศน์ เช่น วีดิโอ ซีดี สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น ไพรซีดี อีบุ๊ก อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ ความรู้ที่ปรากฏถือว่า มีการใช้สัญลักษณ์ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด ภาษาเขียนเพื่อบันทึกความรู้ นั้น ๆ ทำให้คนเข้าใจได้ กว้างขวาง และสะดวกยิ่งขึ้น ความรู้ที่มีการสะสมกันมานานเป็นความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีการตรวจสอบอย่างเป็นระบบ

3. ความรู้ที่เกิดจากวัฒนธรรม (Culture Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากความเชื่อ ศรัทธา จะเกิดจากผลสะท้อนกลับของตัวความรู้และสภาพแวดล้อมขององค์กร องค์กรที่พัฒนามาเป็นระยะเวลาอนานจะมีการพัฒนาความเชื่อร่วมกัน ในเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติขององค์กร ความสามารถหลักขององค์กร (Core Competency) ถือเป็นวัฒนธรรมองค์กร

Mar quardt (1996, p. 15) ได้จำแนกความรู้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวของแต่ละบุคคลจากประสบการณ์ การเรียนรู้ หรือพรสวรรค์ต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขันที่อธิบายออกมาได้ยาก ความรู้นี้พัฒนาและแบ่งปันกันได้ ด้วยวิธีการสนทนา พูดคุย ประสบการณ์และการใช้สถานการณ์จำลอง

2. ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) คือ ความรู้ภายนอกตัวบุคคลที่เป็นทางการและเป็นระบบที่เป็นเหตุและเป็นผล สามารถรวบรวมและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบสื่อประเภทต่าง ๆ ได้ เช่น วิดีทัศน์ หนังสือ คู่มือ เอกสารและรายงานต่าง ๆ ทำให้คนสามารถเข้าถึงได้ง่าย

De bowski (2006, p. 38) ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ความรู้เฉพาะคน (Individual Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวพนักงานของแต่ละคนหรือเป็นความรู้ในตัวพนักงาน

2. ความรู้องค์กร (Organizational Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพนักงานที่อยู่ในกลุ่ม หรือฝ่ายงานต่าง ๆ ในองค์กร ทำให้เกิดเป็นความรู้โดยรวมขององค์กรที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์

3. ความรู้ที่เป็นระบบ (Structural Knowledge) เป็นความรู้เกิดจากการสร้างหรือการต่อยอดองค์ความรู้ผ่านกระบวนการต่างๆ

Raj (1996, p.239) ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ความรู้เชิงประจักษ์ (Empirical Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากการรับรู้จากประสาทสัมผัสทั้งห้า ความรู้ประเภทนี้ได้มีความพยายามแปลงให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถจัดการได้ด้วยเทคโนโลยี

2. ความรู้เชิงวิเคราะห์ (Analytical Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากการใช้ตรรกะเป็นเครื่องมือในการอนุมานจากฐานความรู้ที่มีอยู่เดิม

3. ความรู้เชิงทฤษฎี (Theoretical Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์ในลักษณะที่เป็นนามธรรม โดยการใช้สัญชาตญาณและการหยั่งรู้ ซึ่งรู้ความจริงได้โดยอาศัยจิตที่ได้รับการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ

4. ความรู้เชิงปทัสถาน (Normative Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากการใช้ปทัสถานและค่านิยมของสังคมเป็นตัวกำหนด สามารถใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือได้

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ความรู้ (Knowledge) แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ (1) ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นองค์ความรู้ที่อธิบายได้ สามารถทำความเข้าใจได้จากการฟัง การอธิบายการอ่าน และนำไปใช้ปฏิบัติถูกจัดไว้อย่างเป็นแบบแผน มีโครงสร้าง และอธิบายกระบวนการวิธีการ ขั้นตอนชัดเจน สามารถนำไปใช้ได้ (2) ความรู้แฝงเร้นหรือความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นองค์ความรู้ที่อธิบายได้ยากหรือบางครั้งไม่สามารถอธิบายได้ว่าเกิดความรู้ขึ้นอย่างไรไม่มีแบบแผนโครงสร้างที่ชัดเจนเกิดขึ้นในตัวบุคคลผลของการถ่ายทอดขึ้นอยู่กับผู้ถ่ายทอดและผู้รับเป็นสำคัญ

ความหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือที่เรียกว่า “KM” มาจากคำ 2 คำ ที่ว่า “การจัดการ” และ “ความรู้” ในส่วนของคำว่า “การจัดการ” ต้องใช้กลไก หรือเครื่องมือในการดำเนินการ มีวิธีการดำเนินงานที่เป็นขั้นเป็นตอนชัดเจน ดังนั้น การจัดการความรู้ คือ การนำเอาความรู้มาเรียบเรียงให้เป็นระเบียบเข้าใจง่ายสามารถนำกลับมาใช้ เพื่อแก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น หรือสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้ องค์กรใดที่มีการจัดการความรู้ก็จะสามารถปฏิบัติภารกิจ ได้โดยง่ายการทำงานก็จะเกิดผลลัพธ์ที่ดีเพื่อให้อการจัดการความรู้เกิดผลสัมฤทธิ์ดังเป้าหมายการจัดการความรู้ จึงเป็นกระบวนการสำคัญขององค์กรและชุมชนด้วยเช่นกัน

ฐิติพร ชมพุดำ (2548, หน้า 21-29) กล่าวว่า การจัดการที่วัดด้วยการนำเอาความรู้และความเข้าใจในการทำงานร่วมกันของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในองค์กรมาเก็บรวบรวมและเรียบเรียงให้เป็นประโยชน์ในการสร้างคุณค่า เพื่อความแตกต่างในการพัฒนาระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

วุฒิสกดิ์ พิศสุวรรณ (2548, หน้า17) กล่าวว่า การจัดการความรู้ เป็นการจัดการสารสนเทศและรู้ที่นับว่าสำคัญหรือเป็นทรัพย์สินที่เป็นนามธรรม (Intangible Asset) ซึ่งมีความสำคัญที่องค์กรต้องใช้ในการสร้างความแตกต่างทางการแข่งขันโดยอาศัยกระบวนการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาองค์กรมีความได้เปรียบ

Sallis and Jones (2000, p. 2) ได้ให้ความเห็นว่า การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการของการใช้ความรู้ที่เหมาะสมและเป็นระบบ ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การเก็บรวบรวมความรู้ การสร้างความรู้และการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างบุคลากร ระหว่างทีมงาน และการนำ

ความรู้ไปใช้ เพื่อให้องค์กรมีความเข้มแข็งภายใต้การสนับสนุนของผู้บริหาร และปัจจัยสนับสนุนอื่นที่เอื้อต่อการจัดการความรู้ในองค์กร

Nonaka and Takeuchi (2001, p.139-182) ได้ให้ความหมาย การจัดการความรู้ว่า คือ กระบวนการในการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง เผยแพร่ความรู้ทั่วทั้งองค์กร และนำไปเป็นส่วนสำคัญของการบริหารเทคโนโลยีและระบบในองค์กร

สรุป การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการสร้าง จัดเก็บ และถ่ายทอดความรู้ของบุคลากรในองค์กร โดยประมวผลเป็นสารสนเทศซึ่งบุคลากรสามารถเข้าถึงได้โดยช่องทางที่องค์กรจัดเตรียมไว้ เพื่อนำความรู้ไปประยุกต์ในการปฏิบัติงานสนับสนุนการตัดสินใจต่าง ๆ เป็นการยกระดับและปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพที่เกิดประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร

ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546, หน้า 260) ได้สรุปสาระสำคัญของความหมายและความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ได้ 3 ประเด็น ดังนี้

1. ด้านการเรียนรู้ ควรมีลักษณะเรียนรู้ตลอดชีวิตโดย (1) การเรียนรู้เพื่อทำ (2) การเรียนรู้เพื่อเป็น (3) การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน โดยผู้เรียนควรมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ
 - (1) เรียนรู้เพื่อตัวเอง
 - (2) เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเองทั้งใกล้และไกล
 - (3) เรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์กับสิ่งนอกตัว
2. ด้านการปฏิบัติ เมื่อมีการเรียนรู้แล้วเกิดความรู้แก่ผู้เรียน โดยนำความรู้มาสืบทอดปฏิบัติ ผ่านช่องทางต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมประเพณี ค่านิยมตัวบุคคล วัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิต มีการเรียนรู้และการปฏิบัติเป็นเนื้อเดียวกัน และมีกระบวนการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นที่มีมุมมองแตกต่างกันออกไป
3. ด้านการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และค่อนข้างถาวรในเรื่องของความรู้ ทักษะและทักษะ

กระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีวันจบมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขที่เกิดขึ้น โดยการเรียนรู้ในสังคมไทยมีลักษณะร่วมกัน อย่างน้อย 4 ประการ คือ (สุทธิชัย อากาศโร (อบอุ่น), พระมหา, 2548, หน้า 100-105)

1. การเรียนรู้ของชุมชน เป็นเรื่องของชีวิตและการทำงาน การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและงานจะต้องมีการจัดการตนเอง เพื่อให้กลุ่มหรือกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนได้ประกอบกิจกรรมของตนตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อสถาบันในชุมชนไม่ว่าจะเป็น วัด บ้าน โรงเรียน หรือองค์กรชุมชนมีการเรียนรู้สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกำหนดจัดการตนเองได้ ชุมชนจะเป็นชุมชน

แห่งการเรียนรู้ที่สามารถสร้างชุดความรู้ของตนเองขึ้นมาประยุกต์ใช้กับการทำงานและวิถีชีวิตผลลัพธ์ของการเรียนรู้ชีวิตและงานที่มีความงอกงาม

2. ปัญหา : เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชน สิ่งให้เห็นร่วมกันประการหนึ่ง คือ การเรียนรู้จากปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ เช่น ปัญหาภาระหนี้สิน ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ปัญหา ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจและการจัดการ ฯลฯ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนได้ต่อสู้และหาทางออกร่วมกัน ผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหาคือ การเรียนรู้และการสร้างความรู้ใหม่ของชุมชน

3. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลเป็นการเรียนรู้เฉพาะตัว แต่การเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกันในพื้นที่ทั่วทุกภูมิภาค ในสังคมไทย ความเป็นชุมชนที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม มีความคุ้นเคยกัน มักจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ ความคิดและการจัดการร่วมกัน

4. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” เป็นคำกล่าวที่ไม่ผิดสำหรับกระบวนการพัฒนาชุมชนและการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพราะชุมชนเป็น แหล่งความรู้และห้องปฏิบัติการที่สำคัญ

การจัดการความรู้ของชุมชน

เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการความรู้ชุมชน ประกอบด้วย (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 344)

1. ตัวผู้นำ มีปารมี มีสมาชิกศรัทธาเชื่อมโยง เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน หรือเกษตรกรต้นแบบ
2. กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ / องค์กรชุมชน หรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นเสมือนห้องเรียนของชุมชน เพื่อทำการทดลองปฏิบัติให้เห็น เป็นสนามของการถ่ายทอดความรู้จากผู้นำระดับครูไปสู่สมาชิกและผู้สนใจ
3. เวทีประชุม แลกเปลี่ยน สรุบบทเรียน เป็นการจัดพื้นที่หรือเวทีให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนข้อมูล เสริมการคิด วิเคราะห์ สะท้อนบทเรียนจากการปฏิบัติงาน
4. การจัดทำโครงการเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ เช่น โครงการจัดทำแผนแบบบทชุมชน โครงการศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ เป็นต้น
5. ระบบสารสนเทศ เป็นการทำงานด้านเทคโนโลยีสื่อสารได้เข้ามาสนับสนุนด้านวิชาการและเทคนิคในการจัดทำหลักสูตรการสอนเกษตร เป็นต้น

6. เอกสาร การจัดทำเอกสารประกอบ เช่น วารสาร ข่าวสาร จุลสาร ก็เป็นเครื่องมืออีกประเภทหนึ่งที่เครือข่ายชุมชนใช้ในการสื่อสารและประชาสัมพันธ์กับสมาชิก โดยได้รับการสนับสนุนจากแหล่งทุนที่เป็นองค์กรภาคีพันธมิตรต่าง ๆ

เป้าหมายของการจัดการความรู้

เป้าหมายของการจัดการความรู้ ประกอบไปด้วยการพัฒนา 3 ด้าน ได้แก่

1. พัฒนางานด้วยการจัดการความรู้ ทำให้เราสามารถนำประสบการณ์ความรู้ที่สั่งสมมาใช้ เพื่อพัฒนาการทำงานที่มีอยู่ในปัจจุบันให้ดีขึ้นได้
2. พัฒนาค้นห้ทั้งนี้เนื่องจากองค์ความรู้ที่สร้างนั้น สามารถนำไปถ่ายทอดให้กับบุคคลทั่วไป ทั้งที่คุ้นเคยกับองค์ความรู้นั้น ๆ หรือไม่เคยรู้จักมาเลยก็ตาม ทำให้บุคคลนั้น ๆ ได้รับการพัฒนาให้เติบโตขึ้น มีความรู้รอบด้าน สามารถพัฒนาตนเอง ในการใช้ชีวิตได้
3. พัฒนาองค์กรสิ่งนี้เห็นได้ชัดเจน องค์กรทุกแห่งมีความรู้มากมายกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป

องค์ประกอบของการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนประกอบด้วย

1. รวมคน เริ่มจากการรวบรวมคน เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและสังคมโดยวัตถุประสงค์เพื่อรวมพลังใจเป็นการเสริมใจซึ่งกันและกันทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ปัญหา ร่วมกัน
2. ร่วมคิด เพื่อระดมพลังความคิดโดยผ่านการระดมสมอง เพื่อระดมความคิดสร้างความเข้าใจร่วมกันร่วมวิเคราะห์ปัญหาจัดลำดับความสำคัญของปัญหากำหนดแนวทางวิธีการและแผนงานในการแก้ปัญหา
3. ร่วมทำ เพื่อรวมพลังการจัดการตามแผนงานและบทบาทหน้าที่ที่กำหนด
4. ร่วมสรุป บทเรียนเพื่อสร้างพลังปัญญาทำให้เกิดการเชื่อมต่อและนำไปสู่การพัฒนา
5. ร่วมรับผลจากการกระทำ เพื่อสร้างโดยการยกย่องชื่นชมและให้กำลังใจคนที่เสียสละและทำงานให้ชุมชนและสังคมทำให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุขจากการทำงานร่วมกัน

กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 335)

กระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเข้มแข็งจำเป็นต้องมีการบูรณาการกันระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาใหม่ที่เป็นความรู้ทำความเข้าใจจากภายนอกชุมชนผ่านสื่อบุคคลเพื่อนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้จนทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป แต่ในภาวะที่สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในกระแสปัจจุบันทำให้ส่งผลกระทบต่อชุมชนต่อสังคมยากที่จะหลีกเลี่ยงได้บ้างทำให้ชุมชนอ่อนแอสังคมเกิดวิกฤติในด้านต่างๆ ดังนั้น ในการ

พัฒนาหรือการเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง จึงมองถึงวิสัยทัศน์ใหม่การสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ของชุมชน ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ชุมชน เพื่อสร้างฐานเรียนรู้และองค์ความรู้ที่เป็นของตนเอง รวมไปถึงการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกโดยผู้นำหรือผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นแกนกลางคุณลักษณะนี้เป็นจุดแข็งที่ชุมชนใช้สร้างความเป็นเอกภาพและศักยภาพของตนสามารถพัฒนาและรวบรวมความรู้ต่าง ๆ เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

2. กระบวนการสร้างทุนชุมชนหรือทุนสังคมที่มองครอบคลุมทั้งการสะสมเงินตรา ทุนสังคมที่มาจากบุคลากร ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม ชุมชน สถาบัน สาธารณะสมบัติ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น โดยสร้างทุนเหล่านี้ให้หลากหลายรูปแบบและมากขึ้น

3. กระบวนการศึกษาวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนา ได้แก่ แสวงหาความร่วมมือจากนักวิชาการ สถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานนอกชุมชน และส่งเสริมให้ชุมชนหรือสถาบันในชุมชนทำงานวิจัยเองเพื่อนำผลที่ได้มาวางแผนพัฒนาชุมชน ต่อไป

4. กระบวนการสร้างความหลากหลายจากปัจจัยที่เป็นคุณต่อการพัฒนาเป็นการเปิดรับเอาความรู้และความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน โดยเปิดเวทีแลกเปลี่ยนทัศนะเรียนรู้ระหว่างกันโดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจและวางแผนพัฒนาตนเองเพื่อจะนำไปสู่ความร่วมมือพัฒนาแบบภาคีต่าง ๆ ที่ผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ มีศักยภาพ และมีการประสานวางแผนหรือการทำงานในทุกกระดับ

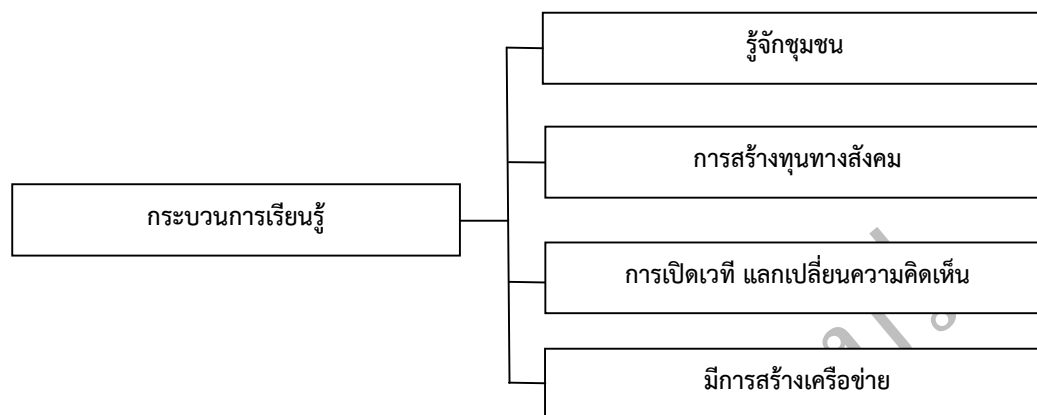
5. กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นการต่อยอดความรู้ในการพัฒนาตนเอง และเครือข่ายอยู่ตลอดเวลาไปสู่การยกระดับทุนที่เกิดจากการร่วมทุนกันระหว่างองค์กรในการพัฒนาต่าง ๆ

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของการทำให้ชุมชนเข้มแข็งแต่จะต้องเรียนรู้อะไรบางอย่างที่จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สิ่งที่ต้องเรียนรู้ ได้แก่

1. กระบวนการเรียนรู้ชุมชน รู้ถึงความเป็นชุมชน องค์ความรู้ภายในชุมชน
 2. กระบวนการสร้างทุนทางสังคม คือ การจะนำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชน เช่นภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรมมาทำอย่างไรให้เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
 3. มีการวิจัยชุมชน เพื่อหาปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและสืบให้ได้ต้นสายปลายเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น

4. มีการเปิดเวที แลกเปลี่ยนทัศนะความรู้และมีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างองค์ความรู้ภายใน และภายนอกชุมชนแต่ชุมชนจะเป็นผู้ตัดสินใจและวางแผนที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยตนเอง

5. มีการสร้างเครือข่าย เพื่อระดมหาแนวทางร่วมกันในการพัฒนากันเองภายใน เครือข่ายควบคู่กับการพัฒนาตนเองภายในชุมชน

ภาพที่ 2.4 กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน
ที่มา โกวิท พวงงาม, 2553

ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง

อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540, หน้า 9 - 10) ได้วิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง มี 7 ประการดังนี้

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนอน หมายถึง สัมพันธภาพที่ทางอำนาจของบุคคลในชุมชนที่เท่าเทียมกันอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรหรือโอกาสของคนทุกคนในชุมชนไม่แตกต่างกัน เงื่อนไขนี้เป็นปัจจัยให้เกิดความรักความสามัคคีก่อให้เกิดความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง
2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ การผลิต การบริโภค การสะสมและการกระจายส่วนเกินประชาชนมีสิทธิ์และอำนาจในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรมีรูปแบบการผลิตที่สนองความต้องการของตนเป็นหลักและเชื่อมโยงกับระบบนิเวศการบริโภค เน้นการพออยู่ พอกินไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่สะสมมาก หากมีการกระจายส่วนเกินสู่ญาติมิตร และสังคมในรูปแบบแบ่งปันทำบุญ ชำระภาษี
3. ค่านิยมจากหลักธรรมของศาสนาหรืออุดมการณ์ในการใช้ชีวิต ความเชื่อเรื่องกรรม การเคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณ เอื้อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ

4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต กระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมจากครอบครัว วัด สถานประกอบการโดยสังเกต ฟัง ถาม ทดลอง ทำแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็น การเรียนรู้ที่นำมาปฏิบัติจริง

5. กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดขึ้นได้หลายเงื่อนไข เช่น การประพุดิตนในกรอบของศีลธรรม การเป็นผู้ต่อสู้เพื่อชุมชน หรือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ความรู้ชุมชนที่มีโครงสร้างสังคมในแนวนอนจะเกิดกลุ่มผู้นำธรรมชาติอย่างหลากหลายตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น และมีการทำงานในรูปการปรึกษาหารือ แสวงหาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา

6. ระบบความสัมพันธ์เชิงแนวนอน สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรม คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน เปรียบเหมือนระบบความมั่นคงและสวัสดิการชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง มีกฎเกณฑ์ แบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกันชุมชนมีความแน่นแฟ้น จะมีพลังสามารถจัดการปัญหาได้อย่างดี

7. กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นสภาพที่ที่พบปะของชุมชนในวิถีชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ หรือกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรึกษาหารือกันอันจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนได้รวดเร็วทันเหตุการณ์

ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ต้องมีกระบวนการของการมีส่วนร่วมจากประชาชนเสมอ การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนเท่ากันว่าเป็นการระดมความคิดจากหลากหลายมุมมองที่มองปัญหาในมิติที่ต่างกันออกมาระดมสมอง ระบุปัญหาออกมาเป็นข้อ ๆ แล้วร่วมกันแก้จนปัญหาหมดสิ้นไปจากชุมชนโดยหลักจะประกอบด้วย

1. ระดมคน ระดมความคิด
2. แจกแจงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นข้อ ๆ แล้ววางกรอบการแก้ปัญหา
3. ปฏิบัติการแก้ปัญหตามกรอบที่วางแผนร่วมกัน
4. ติดตามและประเมินผลของการแก้ไขปัญหาที่ตั้งไว้ หากปัญหาที่ต้องการ

แก้ไขไม่ประสบผลสำเร็จหรือแก้ไขไม่ได้จะกลับไปสู่กระบวนการแรก คือ การระดมคน ระดมความคิด เพื่อจะหาข้อบกพร่องในการปฏิบัติการแก้ปัญหาหรือหาช่องโหว่ที่ทำให้ปัญหาไม่ถูกแก้จนนำไปสู่การกำหนดกรอบแผนการปฏิบัติใหม่เพื่อแก้ปัญหากันต่อไป

มงคล ด่านธานินทร์ (2541, อ้างในดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง (2556, หน้า 286-287) เหตุปัจจัยที่ช่วยสร้างความความเข้มแข็งแก่ชุมชน มีหลายประการ คือ

1. ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน และความศรัทธาในศาสนา
2. การศึกษาหาความรู้ของคนรุ่นเก่า และรุ่นใหม่ ตามสถานที่อันพึงมี ทั้งที่ใช้สำหรับการสัญจร และการขนส่งสินค้า

3. พื้นที่ที่เหมาะสมต่อกันประกอบอาชีพ และโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนที่ใช้สำหรับการสัญจร และการขนส่งสินค้า

4. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ยังดำรงอยู่มาก

สรุป ความเข้มแข็งของชุมชน ขึ้นอยู่กับการจัดระบบและระเบียบภายในชุมชน รวมถึงการสร้างกลุ่มและองค์กรในรูปแบบ และหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อการปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก และภายใน โดยผ่านกระบวนการ การร่วมมือ เรียกร้อง ปกป้อง และโต้ตอบในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในช่วงเวลานั้น ๆ เพื่อให้ชุมชนอยู่รอด มีความสุขและมีศักดิ์ศรี

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิทยา จันทรแดง และจ่านง อติวัฒนสิทธิ์ (2555) ได้ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็ง ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาผลการนำนโยบายเรื่องการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งไปสู่การปฏิบัติ 2) ศึกษากระบวนการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน 3) เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ระเบียบวิธีวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ โดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 23 คน การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า 1) นโยบายการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการในด้านการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน 2) ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบอาชีพการจัดการทรัพยากรในชุมชน และการพัฒนาองค์กรในชุมชน 3) รูปแบบใหม่ที่ค้นพบ คือ การบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการวิจัยในครั้งนี้ไปสู่ข้อค้นพบใหม่ คือ 1) การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคีสนับสนุน 2) ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์ และมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง 3) แนวทางในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ แนวทางด้าน การฟื้นฟูชุมชน แนวทางด้าน การปรับตัวของชุมชน และแนวทางด้าน การดำรงอยู่ของชุมชน

สมบูรณ์ ธรรมลγκα (2556) ได้ศึกษารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย พบว่า ในบริบททางด้านสังคมของชุมชนที่เข้มแข็งในจังหวัดเชียงราย เป็นสังคมแบบเครือญาติมีโครงสร้างทางสังคมเป็นทั้งแนวราบและแนวตั้ง ทางด้านการเมือง มีการกระจายอำนาจแบ่งการปกครองชุมชนเป็นหมวดหรือคุ้มชุมชนต่างๆ ทางด้าน

วัฒนธรรมชุมชน มีวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และทางด้านเศรษฐกิจ มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการผลิต มีการรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่ายผลผลิตเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในจังหวัดเชียงราย อาทิจังหวัดเชียงใหม่ ด้านผู้นำชุมชน การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน มีปัจจัยสำคัญ คือ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ระบบเครือข่าย ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานได้ใช้ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มากำหนดรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ส่วนกลยุทธ์การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ได้แก่ กลยุทธ์การบริหารจัดการชุมชน กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของชุมชน กลยุทธ์การสร้างกระบวนการเรียนรู้กลยุทธ์การสร้างเครือข่าย และกลยุทธ์สร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด

นายไพศาล เนาวะวาทอง (2551) การจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษา: หมู่บ้านคำปลาหลาย ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษา พบว่า การดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของคนในชุมชนบ้านคำปลาหลาย ซึ่งจากในอดีตชุมชนได้รับผลกระทบและประสบปัญหาความยากจนรวมทั้งสภาพที่ดินฟ้าอากาศก็ไม่เอื้ออำนวย เนื่องจากภูมิประเทศเป็นภูเขาหินที่ใช้ในการเพาะปลูกและทำการเกษตรเป็นดินภูเขา ชาวบ้านจึงทำไร่นาและทำการเกษตรแบบดั้งเดิม คือ ปลูกพืชเชิงเดี่ยวมีรายได้ครั้งเดียวใน 1 ปีจากการทำนาและปลูกมันสำปะหลังป้อนเป็นวัตถุดิบสู่โรงงาน ทำให้ได้ผลผลิตน้อยและราคาตกต่ำก่อให้เกิดปัญหาความยากจนเป็นหนี้สินและเกิดผลเสียต่อดินจากผลดังกล่าว ทำให้ผู้นำชุมชนเกิดความคิดในการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาความ เป็นอยู่เพื่อให้คนในชุมชนได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและเริ่มมีการพัฒนาเป็นลำดับขั้นมาเรื่อย ๆ โดยยึดตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผลจากการดำเนินตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ก็ทำให้ปัจจุบันชุมชนบ้านคำปลาหลาย กลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน

ชลธิ เจริญรัฐ (2547) ได้ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก ตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี พบว่า 1) ด้านการจัดการชุมชน พบว่า มีการจัดตั้งกลุ่มให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อการวางแผน การดำเนินงานและการแก้ไขอุปสรรค ปัญหาของชุมชน คือ การขาดงบประมาณ ขาดเงินทุนในการประกอบอาชีพ การขาดเอกสารสิทธิ์ในที่ดินและการขาดสาธารณูปโภคพื้นฐาน 2) ด้านการวางแผนชุมชน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐบาล และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มีส่วนร่วมในการวางแผนงานชุมชน ระยะ 5 ปี ขององค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วย การให้ความรู้ด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน แผนพัฒนาเส้นทางคมนาคม แผนพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อการบริโภคและการเกษตร การตรวจสอบกิจกรรมของแผนต่าง ๆ 3) ด้านการพัฒนาชุมชน

พบว่า มีการปรับปรุงถนนในเขตหมู่บ้านให้เป็นถนนคอนกรีตหรือถนนลาดยาง การปรับปรุงแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การปรับปรุงระบบประปาประจำหมู่บ้านเพื่อการบริโภคและการเกษตร การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของชุมชน การแก้ไขปัญหายยะและความสะอาดของชุมชน การเสริมสร้างการรวมกลุ่มและความสามัคคี ผลการศึกษา ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากพบว่า จุดแข็ง คือ เป็นแหล่งผลิตดอกไม้ประดับ กลุ่มเกษตรกรมีความรู้ มีแหล่งน้ำในการผลิต จุดอ่อนคือ อุปกรณ์ล้าสมัย ไม่มีแบบแผนการผลิต ขาดทักษะในการจัดมาตรฐานและแปรรูป โอกาสคือ มีหน่วยงานรัฐสนับสนุนทางวิชาการและเงิน มีการเรียนรู้ระหว่างชุมชนผลิตแหล่งอื่น อุปสรรคคือ มีโรคพืชหลายชนิด สภาพที่อากาศไม่อำนวยตลอดปี

สาวินี รอดสิน (2554) ได้ศึกษา ชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษาชุมชนบ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การก่อกำเนิดชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านปางจำปี เกิดจากการเข้ามาทำงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการป่าและน้ำ ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประกอบกับการศึกษาดูงานการจัดการชุมชนจากภายนอก รวมไปถึงคณะกรรมการชุมชนได้รับการอบรมหลักสูตรนักจัดการความรู้ จึงทำให้เกิดแนวคิดที่จะพัฒนาชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากงานวิจัยและงบประมาณชุมชน ส่วนการดำรงความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกิจกรรมการพัฒนา ทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านปางจำปี ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับสูง ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชน พึ่งตนเองได้ ชาวบ้านมีความรักและหวงแหนชุมชน มีความตระหนักถึงการเป็นเจ้าของปัญหาของชุมชนเป็นอย่างดี ผู้นำและคณะกรรมการทำงานของชุมชนบ้านปางจำปี มีความตระหนักถึงการดำเนินงานเพื่อประโยชน์สุขของชุมชนและการเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกับชาวบ้าน เปิดโอกาสให้ชาวบ้านปางจำปี เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและกำหนดทิศทางของชุมชนร่วมกัน และแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งชุมชนบ้านปางจำปี ยังพบปัญหาการถ่ายทอดความสำนึกรักษ์ชุมชนอยู่ เนื่องจากการกระจายไปรับการศึกษาของเยาวชนในชุมชน แต่ก็ได้ละทิ้งปัญหานี้ยังคงดำเนินการในวิถีทางใหม่อยู่เสมอ เพื่อดึงเยาวชนกลับมาดำรงชุมชนต่อไป อันจะนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

อุไรวรรณ ธนสถิต (2553) ได้ศึกษา ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน: กรณีศึกษาบ้านพุดาจาน จังหวัดสระบุรี พบว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย มาโดยตลอดนานกว่า 30 ปีตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจใน ปี พ.ศ.2540 พระองค์ได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ระดับชุมชนจนถึง ระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลก

ยุคโลกาภิวัตน์ ปรัชญานี้ประกอบด้วยแกนหลัก 6 ประการ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน การรู้เท่าทันโลก การมีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต และความสมานฉันท์ หมู่บ้านพุดาจาน จังหวัดสระบุรี เป็นกรณีศึกษาของการประยุกต์ใช้ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้เป็นอย่างดี

ปริญญา สิงห์เรือง (2551) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษาบ้านดอนหมู่ ตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัย พบว่า กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งเกิดจากชุมชนคิดริเริ่มกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อาทิ ระบบเครือข่าย ขนบธรรมเนียมประเพณี การนำถือผู้อาวุโส และภาวะผู้นำขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งแนวทางดังกล่าว ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และเป็นที่ยอมรับของบุคคลภายนอก

มิ่งขวัญ แดงสุวรรณ (2545) ได้ทำการศึกษา เรื่อง กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัย พบว่า คนในชุมชนนับเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ มีการร่วมกันวิเคราะห์หาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน และมีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม จนนำไปสู่ความมั่นคง เข้มแข็ง และยั่งยืนของชุมชน

Fonchingong and Fonjong (2002 : p 2) ได้ทำการศึกษา แนวคิดการพึ่งตนเอง ในการริเริ่มพัฒนาชุมชนของกลุ่มคนรากหญ้าในคาเมรูน ผลการศึกษา พบว่า การพัฒนาชุมชนในกลุ่มรากหญ้าของคาเมรูน เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพึ่งพาตนเอง เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งประชาชนเป็นผู้ริเริ่มเองทั้งหมด รัฐทำหน้าที่ส่งเสริมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น เทคโนโลยีและงบประมาณ และไม่เข้าไปแทรกแซงการดำเนินกิจกรรมใด ๆ นอกจากนั้น พบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน คือ ความเชื่อมั่นต่อภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ท้องถิ่น ทักษะ เทคโนโลยี และการสนับสนุนจากผู้นำภายนอกชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมระหว่างโครงสร้างทางวัฒนธรรมกับเครือข่ายชุมชน ตลอดจนการสนับสนุนจากสตรีและบทบาทหลักของชุมชน

นอกจากนั้น เสนอแนะว่า แนวทางในการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้น คือ รัฐและภาคส่วนอื่น ๆ ต้องให้คำแนะนำ สนับสนุนในการริเริ่มการดำเนินงานชุมชน และการสร้างเครือข่าย

สุพัตรา คงขำ และนรินทร์ สังข์รักษา (2556 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา เรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาสภาพการณ์การจัดการความรู้ คุณค่าและการอนุรักษ์การพัฒนา รูปแบบการประเมินและปรับปรุงรูปแบบการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ผลการวิจัย พบว่า คณะหนังตะลุงมีความต้องการ

จำเป็นในด้านการแสวงหาความรู้และด้านการจัดเก็บความรู้เป็นขั้นตอนที่มีปัญหามากที่สุดและยังเป็นลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นสูงสุด ส่วนคุณค่าของหนังสือ จำแนกออกเป็น 2 ด้านหลัก คือ ด้านการพัฒนาบุคคล และด้านการพัฒนาสังคม และแนวทางในการอนุรักษ์หนังสือ จำเป็นต้องเสริมสร้างและพัฒนาบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้เป็นนายหนังสือ ลูกคู่หรือนักดนตรี ผู้รับหนังสือ ผู้ดูหรือผู้ชม และผู้ส่งเสริมหนังสือ การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ ประกอบด้วย หลักการ วัตถุประสงค์ องค์กรประกอบของการจัดการความรู้และองค์ประกอบร่วม โดยองค์ประกอบของการจัดการความรู้ มีองค์ประกอบย่อย 8 ประการ คือ 1) ภาวะผู้นำ 2) โอกาสของการเรียนรู้ 3) สร้างเครือข่ายในการทำงาน 4) กิจกรรมต่อเนื่อง 5) การจัดการ 6) ค่านิยมร่วมกัน 7) การใช้เทคโนโลยี และ 8) อยู่ในความดูแลของภาครัฐ ส่วนผลการประเมินรูปแบบการจัดการความรู้ในภาพที่รวมอยู่ในระดับมากที่สุด

จากการศึกษาการจัดการชุมชนเข้มแข็ง ตามแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ จากการศึกษากรอบแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้สังเคราะห์และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องได้กรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ผลจากการศึกษาการวิจัยครั้งนี้ สามารถกำหนดรูปแบบการจัดการชุมชนเข้มแข็ง ตามแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเผยแพร่ให้กับนิสิต นักศึกษา หน่วยงาน ชุมชนต่าง ๆ และประชาชนที่สนใจ เพื่อเป็นรูปแบบการจัดการชุมชนเข้มแข็ง ต่อไป

2.8 ข้อมูลพื้นฐานศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

ข้อมูลพื้นฐานศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ หมายถึง ศูนย์การเรียนรู้ที่ได้รับรางวัลต้นแบบชุมชนแห่งความดี คือ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ประจำตำบลบางปลา หมู่ที่ 9 ตั้งอยู่ในเขตปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลบาง ซึ่งตำบลบางปลาเป็น 1 ใน 6 ตำบลของอำเภอบางพลี มีพื้นที่ทั้งหมด 53,376 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 33,360 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ระยะห่างจากที่ว่าการอำเภอบางพลี ประมาณ 6 กิโลเมตรโดยแบ่งเป็นหมู่บ้าน 14 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14 และหมู่ที่ 15 มีประชากรทั้งสิ้น 32,390 คน แยกเป็นชาย 15,517 คน หญิง 16,873 คน คราวเรือนทั้งหมด 15,374 ครัวเรือน

ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจและทฤษฎีใหม่ ประจำตำบลบางปลา เกิดจากจุดเริ่มต้นของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร การรวมตัวกันของสตรีในภาคเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งรับและ

ถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตร และเคหกิจเกษตร สมาชิกในกลุ่มจะร่วมกันดำเนินกิจกรรมพัฒนาอาชีพการเกษตรและพัฒนาครอบครัว เพื่อนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันได้ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากแม่บ้านเกษตรกรเป็นผู้สนับสนุนและมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในกิจการของครอบครัว ทั้งงานอาชีพและงานบ้าน เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาทุกระดับทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำประสบการณ์ในการทำการเกษตรและภูมิปัญญาให้ได้รับการสืบทอดต่อไป

จุดเริ่มของการรวมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร นำโดยนางพรพิศ ศรีสมวงศ์ ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านสวนแก้วแสน ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ เกิดจากบ้านแก้วแสนเป็นหมู่บ้านจัดสรร ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 9 ตำบลบางปลา มีประมาณจำนวนบ้าน 500 หลัง มีวิถีชีวิตเป็นแบบคนเมือง ประชาชนที่อยู่อาศัยมีอาชีพหลากหลาย ชำราราชการ รับจ้าง บริษัท โรงงาน และประกอบอาชีพอิสระ เกษตรกรรม เป็นต้น เข้าออกไปทำงาน เย็นกลับบ้านในลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่รู้จักกัน จึงเป็นสาเหตุของปัญหา คือ เกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เกิดการโจรกรรมจัดแะ ฆโมยทรัพย์สินสูญหายเกิดขึ้น จำนวนหลายครั้ง และหลายหลังคาเรือน ซึ่งปัญหาดังกล่าวหากไม่รับการแก้ไขอาจจะเกิดผลกระทบต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลมีนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจ องค์การบริหารส่วนตำบลบางปลา จึงมีนโยบายให้ประชาชนรวมกลุ่มของชุมชน เพื่อสร้างรายได้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของคนในหมู่บ้านประมาณ 100 คน มาประชุมหารือและหาทางออกในการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน จึงเกิดแนวคิดร่วมกันว่าการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมนั้นจะไม่เน้นเรื่องรายได้เป็นหลัก แต่จะเน้นในเรื่องของกิจกรรมการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน และจะใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้อย่างไร จึงรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็น "กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสวนแก้วแสน" ในวันที่ 12 พฤศจิกายน 2549 มีจำนวนสมาชิกครั้งแรก 30 คน ร่วมกัน และจัดกำหนดกิจกรรมขึ้น กิจกรรมแรกที่สามารถทำให้ทุกคนมาร่วมทำกิจกรรมทุกคน เป็นการหลอมรวมดวงใจของคนในหมู่บ้าน คือ การถวายความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ด้วยการจัดถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 และนำชมเที่ยวบ้านพ่อในวังสวนจิตรลดา เพื่อน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิต ครอบครัวและชุมชน นำมาสู่กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในสวนรวม คือ การแปรรูปอาหารและผลิตภัณฑ์จากเห็ด การออมทรัพย์ และสวัสดิการชุมชนที่เกิดเป็นรูปธรรม และสร้างความสำเร็จอย่างต่อเนื่อง เน้นการพึ่งตนเอง อย่างยั่งยืน เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ปรับเปลี่ยนสังคมเมืองกลับสู่สังคมดั้งเดิม สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน จนได้รับการคัดเลือกจากหน่วยงานท้องถิ่น จังหวัดสมุทรปราการ ให้เป็นชุมชนต้นแบบความดีของจังหวัดสมุทรปราการ ในปี 2559 ปัจจุบันเป็นศูนย์เรียนรู้ เรื่องการแปรรูปและการจัดทำบัญชีครัวเรือนที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัด มีผู้มาศึกษาดูงาน

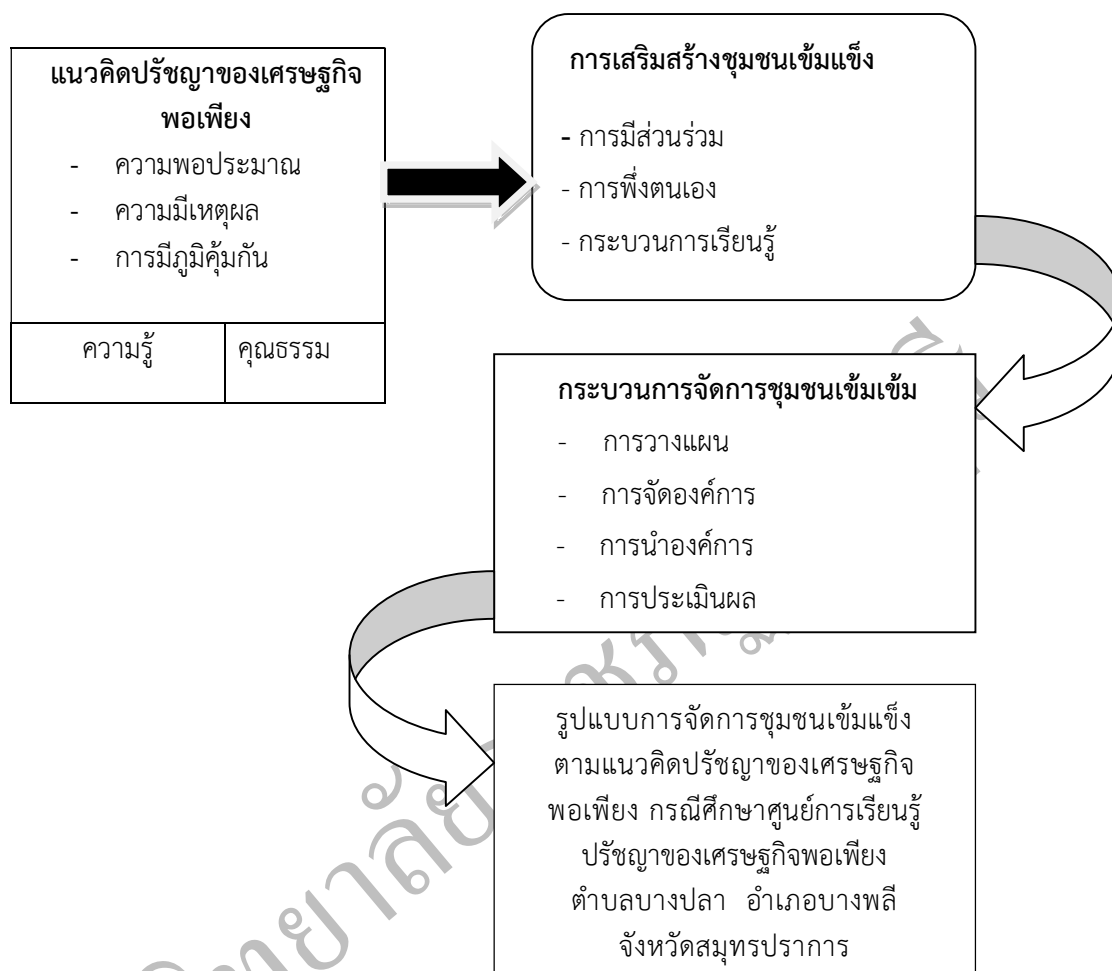
ทั้งในประเทศและต่างประเทศ สร้างความภาคภูมิใจและเกิดพลังในการทำความดีของกลุ่มแม่บ้านอย่างต่อเนื่อง

หลังจากที่สมาชิกได้ไปเรียนรู้ในวังสวนจิตรลดา เกิดความสนใจเกี่ยวกับการนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง จึงได้ประสานกับหน่วยงานภาครัฐ คือ องค์การบริหารส่วนตำบลบางปลา และสำนักงานเกษตรอำเภอบางพลี เพื่อนำสมาชิกเข้าศึกษาเรียนรู้ในโครงการลูกพระดาบส หมู่ที่ 14 ตำบลบางปลา การนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และบริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้

2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “การจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ” วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาระดับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชน ศึกษาระดับการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ศึกษาความรู้ความเข้าใจของประชาชนในการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และศึกษาวิธีการและรูปแบบการจัดการชุมชนเข้มแข็ง ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดหลักการจัดการ ด้านกระบวนการจัดการซึ่งต้องอาศัยองค์ความรู้จาก ทฤษฎีองค์การ และเทคนิคทางการบริหาร (อุทัย เลหาวิเชียร, 2551, หน้า 90) แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระราชแกพสกนิกรชาวไทยประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ด้วยหลักพื้นฐานที่สำคัญ คือ ความรู้ และคุณธรรม และแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้องค์ประกอบและการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ หลักการมีส่วนร่วม การพึ่งตนเอง และกระบวนการเรียนรู้ (ธนากร สังเขป, 2556, หน้า 47) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ ประจำตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อนำไปสู่กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 2.5 กรอบแนวคิด การจัดการชุมชนเข้มแข็ง ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ